

Samen nadenken om de kloof te dichten

hearLIFE

Diana Harbor,
BA spraakpathologie en audiologie

Dankwoord

Deze brochure werd geschreven op basis van klinische ervaringen, observaties en op basis van bestaande publicaties en wetenschappelijk onderzoek. De auteur erkent de aanzienlijke inbreng en het advies van een aantal artsen.

Deze Nederlandse vertaling kwam tot stand dankzij:

Leo De Raeve PhD, director of ONICI, Zonhoven (Belgium), Deveney Mijtjens & Yoshka Schobbers, Zuyd University of Applied Sciences, Dept. Speech & Language Therapy, Heerlen (the Netherlands), 2020.

Introductie

Welkom bij *Samen denken om de kloof te dichten*. Deze brochure zal:

- Uitleggen wat Theory of Mind (ToM) is en waarom het belangrijk is.
- Beschrijven hoe de ToM-vaardigheden er in de praktijk uitzien.
- Beschrijven hoe de ToM-ontwikkeling verloopt.
- Beschrijven hoe ToM in verband staat met luisteren en taal.
- Praktische activiteiten en ideeën aanreiken om ToM te stimuleren bij kinderen met hoorimplantaten.

Theory of Mind: Wat is het?

In staat zijn om te herkennen hoe anderen zich voelen en te raden wat ze zouden kunnen denken, is een belangrijk ingrediënt voor communicatie, voor de verbinding met mensen en voor het ontwikkelen van vriendschappen. Complexe sociale situaties vereisen dat we begrijpen dat wat communicatiepartners zeggen anders kan zijn dan wat ze denken en voelen. Communicatie vereist dat we sociale cognitie vaardigheden gebruiken om de kleine subtiliteiten van sociale interacties te begrijpen, om communicatieve relaties succesvol te houden en om gepast te kunnen reageren. Deze reeks vaardigheden voor het nemen van perspectieven staat bekend als Theory of Mind.

Theory of Mind is het menselijk vermogen om mentale toestanden, intenties, verlangens, kennis en gevoelens te herkennen en te plaatsen -niet alleen bij jezelf maar ook bij anderen- en om te begrijpen dat iemands gevoelens en overtuigingen anders kunnen zijn dan die van anderen (Premack & Woodruff, 1978; Baron-Cohen, 2001; Westby, 2004).

Het draait allemaal om de gedachten -het is nadenken over denken.

Jonge kinderen ontwikkelen inzicht in hun eigen gedachten, verlangens, overtuigingen, gevoelens, hoe ze anders zijn en dat ze kunnen verschillen van de mensen om hun heen. Kinderen beginnen te begrijpen dat wat zij leuk vinden, niet iedereen leuk vindt en dat wat zij willen, kan verschillen van wat leeftijdsgenoten willen. Theory of Mind vormt de basis van alle sociale interactie en omvat veel verschillende vaardigheden. Het helpt ons om gedrag van anderen te begrijpen en te voorspellen.

De representaties van de werkelijkheid die door ToM worden ontwikkeld zijn niet direct waarneembaar en staan in verbinding met de gemoedstoestand. De woordenschat van de gemoedstoestand omvat woorden als denken, raden, geloven, weten, herinneren, doen alsof, voelen (*bijv. ik denk dat het morgen zal regenen. Ik denk dat jouw zus niet van kaas houdt.*)

Andere termen die in verband staan met de Theory of Mind:

- Perspectief nemen
- Jezelf in andermans schoenen verplaatsen
- Afstemmen op anderen
- Gemoedstoestand aflezen
- Sociale competentie
- Sociale cognitie

“*Het is door anderen dat we onszelf worden.*”

Lev Vygotsky

Sleutelconcepten in Theory of Mind

Het herkennen van je eigen en andermans gevoelens: In staat zijn om emoties te herkennen en om ze te kunnen plaatsen bij jezelf en bij anderen. Kinderen hebben een uitgebreide woordenschat van emotiewoorden nodig (bijv. geïrriteerd, boos, woedend, vrolijk, blij, razend).

Ogenschijnlijke emotie: Weten dat iemand een emotie kan vertonen, maar zich in werkelijkheid anders kan voelen (bijv. iemand kan glimlachen om dapper te zijn terwijl ze zich in werkelijkheid verdrietig voelt).

Vanuit iemands interpretatie kijken: Wetende dat als ik een boek vasthoud, wijs naar iets in het boek en lach en dat jij als je tegenover mij zit, niet kan zien waarom ik aan het lachen ben; of dat ik je drinkfles pak omdat ik erge dorst heb.

Iedereen houdt van verschillende dingen: Jij houdt misschien van chocolade ijs, maar ik heb misschien liever chips. Ik houd niet van auto's, dus als we spelen, geef ik de voorkeur aan de dinosaurus.

Iedereen heeft verschillende opvattingen: Ik geloof in de kerstman, maar niet in een fee; of ik denk dat de bal die kwijt is, onder een struik ligt, maar iemand anders kan hem achter een schuur gaan zoeken.

Zien is weten-een andere toegang tot kennis hebben: Als ik het niet gezien heb, dan weet ik het niet. Als ik het cadeau niet kan zien, weet ik niet wat erin zit totdat ik het uitpak. Als ik verstoppertje speel, moet ik heel stil blijven, zodat je me niet hoort of ziet. Ik weet hoe de film zal eindigen, want ik heb hem eerder gezien.

Valse gedachte: Ik kan iets denken dat niet waar blijkt te zijn. Ik dacht dat je je achter de bank verstopt had, maar ik had het mis, je stond achter de deur! In het verhaal van *Roodkapje*, weten we dat het de wolf is maar Roodkapje denkt dat het haar grootmoeder is (een valse gedachte).

Alternatieve werkelijkheid: We kunnen het eens zijn over meer dan een werkelijkheid. Een banaan kan voor de één een stuk fruit zijn, maar voor de ander een telefoon. Het hebben van een alternatieve werkelijkheid, is een groot gedeelte van fantasie spel. Ik kan een klein meisje of een prinses zijn, een kleine jongen of een crashende graafmachine.

Waarom is Theory of Mind belangrijk?

ToM is het fundament van de taalverwerving van het kind en van de ontwikkeling van sociale gedragingen en vaardigheden. Het begrijpen, voorspellen en raden van andermans gedachten en emoties, perspectief innemen en jezelf in andermans schoenen verplaatsen zijn essentiële vaardigheden die door kinderen moeten worden geleerd. Dergelijke vaardigheden zijn belangrijk omdat ze de communicatie en sociale interactie met leeftijdsgenoten vergemakkelijken en de ontwikkeling van pragmatische taalvaardigheden ondersteunen (Russel et al., 1998).

Door Theory of Mind weten we hoe we op de juiste manier op mensen moeten reageren, hoe we ons moeten gedragen in de buurt van onze vrienden, hoe we empathisch en attent moeten zijn en hoe we onze eigen emoties en acties moeten reguleren, zodat ze geen negatieve invloed hebben op anderen. We willen dat de mensen om ons heen positief over ons denken. Deze vaardigheden stellen oudere kleuters in staat deel te nemen aan verfijnd fantasiespel. Het helpt hen om verbanden te leggen met personages en gebeurtenissen in verhalen die ze lezen, om gedrag af te leiden en problemen op te lossen, om het standpunt van anderen te verdedigen en om te voorspellen wat ze vervolgens zouden kunnen doen. Theory of Mind helpt ons de verborgen regels te achterhalen om de ruimte met andere mensen te delen. Het helpt ons om ons flexibel aan te passen naarmate de regels veranderen, naarmate kinderen ouder worden of naarmate spel en sociale interactie complexer worden. Kinderen met een beter ontwikkelde Theory of Mind worden als sociaal competentier beschouwd, ze zijn gelukkiger op school en populairder bij hun leeftijdsgenoten (Peterson, Slaughter, Moore & Wellman, 2016).

Onderzoek toont aan dat een ontwikkelde Theory of Mind cruciaal is voor het sociaal functioneren en voor gezonde sociale relaties, zoals voor vrienden maken en behouden. Caputi, Lecce, Pagnin en Banerjee (2012) geven bijvoorbeeld aan dat de ontwikkeling van Theory of Mind in de overgang van voorschoolse naar schoolse

omgeving wordt geassocieerd met pro-sociaal gedrag. Deze longitudinale studie toont een verband tussen vroege Theory of Mind vaardigheden en acceptatie/afwijzing door leeftijdsgenoten twee jaar later.

Deze bevindingen worden bevestigd door Slaughter, Imuta, Peterson en Henry (2015). Zij suggereren dat de ToM ontwikkeling een significant aandeel heeft in de relatie met leeftijdsgenoten en dat kinderen met hogere ToM-scores populairder zijn bij leeftijdsgenoten. Bovendien voorspellen slechte ToM-vaardigheden het slachtoffer worden van pestgedrag (Shakoor et al., 2012).

Theory of Mind is ook belangrijk voor academisch succes op school en is cruciaal voor geletterdheid en schoolse prestaties. Morgan (2015) geeft aan dat een vertraagde ontwikkeling van ToM aanzienlijke schoolse impact heeft, vooral op het niveau van begrijpend lezen, omdat dit vooral pragmatiek en ToM-vaardigheden vereist. Verder wijzen Pelletier en Astington (2004) op een verband tussen Theory of Mind- en vertel vaardigheden.

Theory of Mind vaardigheden, zoals het begrijpen van sarcasme, bluffen en het trekken van conclusies impliceren het begrijpen van intenties in een sociale situatie. Deze vaardigheden zijn vaak gekoppeld aan algemene taal- en leesvaardigheden en omvatten sociale cognitie. Het is de bedoeling van sarcasme dat de luisteraar de opzettelijke onjuistheid ontdekt, als zij een uitspraak doen die de context schendt (Dennis, Purvis, Barnes, Wilkinson, & Winner, 2001).

Gezien het belang van de ontwikkeling van ToM, zou het aanmoedigen en promoten van sociale en gevoelstaal ter ondersteuning van ToM vanaf de vroege jaren en in de (kleuter)school een prioriteit moeten zijn voor gezinnen en leerkrachten.

Theory of Mind in actie

Greta is 2 jaar oud. Ze is in het park met haar moeder en haar 4-jarige broer Alex. Als haar broer per ongeluk tegen haar aanrent, laat ze haar ijs vallen op haar splinternieuwe schoenen. Greta's Theory of Mind is aan het begin van de ontwikkeling, hierdoor raakt ze erg overstuurd, omdat ze denkt dat Alex het met opzet heeft gedaan. Omdat Alex zijn Theory of Mind verder is ontwikkeld, weet hij waarom Greta zo van streek is. Alex kan al anticiperen op wat zijn moeder zal denken en maakt zich zorgen over het ijsje en de nieuwe dure schoenen. Hun moeder legt uit dat het een ongeluk was en weet direct waarom Greta van streek is en hoe ze Alex gerust kan stellen.

Ammar speelt verstoppertje en hoewel hij wil hoesten, houdt hij het tegen, omdat hij weet dat hij ontdekt zal worden als iemand zijn hoest zal horen.

Tom weet dat, als zijn moeder bij de autodeur staat en lichtelijk gestressed in haar handtas kijkt, ze op zoek is naar haar autosleutels en haast heeft.

Sarah en Chris bereiden een grapje voor hun vriend Rob voor. Ze zullen een plastic spin op zijn kussen leggen. Ze weten dat hij een hekel heeft aan spinnen. Ze denken dat hij waarschijnlijk zal raden dat zij het zijn geweest, omdat hij de dag ervoor dezelfde grap met hen heeft uitgehaald.

Becky is erg overstuurd omdat ze verwachtte een trofee te krijgen op haar gymnastiekwedstrijd omdat ze op de eerste plaats dacht te eindigen, maar ze werd vierde. Hoewel haar beste vriendin Susan een enorme zilveren trofee heeft gekregen voor haar eerste plaats op de balletwedstrijd, besluit Susan het Becky nog niet te vertellen omdat ze weet dat het niet het juiste moment is en ze kan raden hoe Becky zich hierdoor zal voelen.

Samira is vier jaar oud. Ze weet dat haar zus een cavia krijgt voor haar verjaardag. Ook weet ze dat het cadeau een verrassing is, en dat ze dus niets mag zeggen.

Hoe Theory of Mind zich ontwikkelt bij kinderen

Het besef dat mensen niet dezelfde gedachten en gevoelens delen, ontwikkelt zich tijdens de kinderjaren. Dit vermogen om op anderen af te stemmen, ontwikkelt zich in een voorspelbare volgorde. Baby's kunnen een vroeg ontwikkeld intuïtief bewustzijn vertonen welke de voorloper vormt van Theory of Mind. Baby's met een hogere mate van gedeelde aandacht hebben betere Theory of Mind vaardigheden. In de peuter- en voorschoolse jaren worden deze intuïtieve vaardigheden steeds reflectiever en explicieter. Bijvoorbeeld, peuters stoppen, denken na en reflecteren over wat zij doen. De ontwikkeling van de taalvaardigheid van kinderen tijdens deze eerste ontwikkelingsjaren speelt een belangrijke rol in deze overgang van intuïtie naar intentie.

Net als bij spraak- en taalverwerving bestaat ToM uit een reeks vaardigheden die veel stimulatie in de juiste context nodig hebben om zich verder te ontwikkelen. Dit cognitieve vermogen ontwikkelt zich geleidelijk gedurende de baby-, kinder-, puber- tot aan volwassentijd (Alic, 2009; Wellman, 2014). Het wordt zichtbaar rond de leeftijd van twee jaar met vaardigheden zoals 1) weten dat mensen andere *verlangens* hebben dan zichzelf, 2) *emoties* herkennen, 3) reageren op *empathie*, 4) herkennen wanneer ze *iemand pijn* hebben gedaan en zich moeten *verontschuldigen*. Het wordt als beheerst beschouwd op de leeftijd van 5 jaar, wanneer kinderen slagen voor de *false belief* taak.

Op de leeftijd van 6 tot 8 jaar beheersen kinderen doorgaans de volgende ToM-vaardigheden (zie figuur 2):

- Weten wat een persoon denkt of voelt over wat een ander persoon denkt of voelt. (bijv. A weet dat B zich ... voelt)
- Begrijpen dat een persoon eerst een gedachte of emotie over een situatie kan hebben, en dan een tweede gedachte of emotie kan hebben die hiermee in verband staat
- Beschrijven van situaties waarin emoties zoals jaloezie, trots, schaamte en schuldgevoel naar boven komen

De fasen van de ToM-ontwikkeling worden gedetailleerd beschreven door Westby en Robinson (2014) (zie figuur 2) en werden in dit werk aangepast met toestemming van Chilton, Mayer & McCracken (2019). Verder verdeelden de auteurs de ToM-vaardigheden in twee typen, *cognitieve ToM* en *affectieve ToM*.

- *Cognitieve ToM* verwijst naar gemoedstoestanden, gedachten en overtuigingen, in jezelf (intra-persoonlijk) en tussen andere mensen (interpersoonlijk).
- *Affectieve ToM* verwijst naar gevoelens, bij zichzelf (intra-persoonlijk) en die tussen andere mensen (interpersoonlijk).

Elk kind zal sterke punten en uitdagingen hebben op verschillende gebieden. Hierbij kan het Theory of Mind profiel worden uitgewerkt (zie figuur 1 uit Westby & Robinson; 2014).

THEORY OF MIND

COGNITIEF		AFFECTIEF	
Interpersoonlijk Begrijpen dat verschillende mensen andere gedachten, overtuigingen en verlangens kunnen hebben dan de mijne Het afleiden van de gemoedstoestand van anderen Het afleiden van gedrag op basis van gedachten	Intrapersoonlijk Reflecteren op iemands gemoedstoestand Iemands gedrag plannen Gebruik maken van metacognitieve leerstrategieën	Interpersoonlijk Emoties herkennen van anderen Afleiden van emoties van anderen Gedrag afleiden op basis van emoties Inleven in anderen	Intrapersoonlijk Nadenken over iemands eigen emoties Het regelen van je eigen emoties en de motivatie ervoor

Figuur 1: Westby & Robinson (2014).

Kinderen met een goed ontwikkelde ToM zullen in staat zijn om:

- Het gedrag van anderen te begrijpen; waarom ze dit doen en zeggen wat ze doen
- De motivatie van het dagelijks gedrag te interpreteren (bijv. waarom mama haar tas doorzoekt terwijl ze voor de gesloten auto staat)
- Hun eigen emoties te herkennen en deze te reguleren
- Te herkennen wanneer iemand blij, opgewonden, verdrietig of gefrustreerd is en hier op een gepaste manier op reageren
- Zich in te leven in de behoeften en wensen van mensen, zelfs als deze anders zijn dan die van henzelf
- Meer vergevingsgezind te zijn als iemand hen per ongeluk pijn doet
- Goed op te schieten met andere mensen en zullen conflicten sneller oplossen
- Het verschil tussen liegen en het hebben van onjuiste feiten te vertellen (bijv. nepnieuws)
- Deel te nemen aan complexer fantasiespel omdat ze zichzelf kunnen verplaatsen in de verschillende personages
- Verhalen en het perspectief van verschillende personages in verhaalboeken te begrijpen
- Inferenties te begrijpen, tussen de regels door te lezen, in gesprekken en in geschreven werk op school
- Een verhaal na te vertellen, wetende in welke volgorde het moet worden geplaatst zodat het logisch is, wetende dat je iemand die er niet bij was volgende informatie moet geven om te weten wat er is gebeurd
- Te zorgen voor succesvolle gesprekken door te voorspellen wat de luisteraar al weet, wanneer ze meer informatie moeten toevoegen, hoe de luisteraar reageert op wat ze zeggen en wat ze vervolgens zouden moeten zeggen
- Te leren in een groep door samenwerking, medewerking, onderhandeling, overtuigingskracht, redenering en empathie

Intrinsieke factoren die de ontwikkeling van Theory of Mind beïnvloeden

- Het vermogen met betrekking tot de toegang en het begrijpen van gesprekken om hen heen (bijv. goede luistervaardigheden, toegang tot geluid)
- Taalvaardigheid; kinderen met communicatieproblemen lopen het risico op een slechte ontwikkeling van pragmatische- en Theory of Mind vaardigheden
- Cognitief vermogen, in het bijzonder welke het gedrag controleren en reguleren (executieve functies)
- Een omgeving waarin kinderen worden aangemoedigd om nieuwsgierig te zijn naar de gedachten/gevoelens van mensen en om zelfstandig problemen op te lossen
- Regelmatige sociale kansen om deze taal- en sociale vaardigheden in praktijk te brengen
- Het hebben van broers en zussen houdt verband met een eerder besef van gemoedstoestanden
- Een schoolomgeving die de interactie met leeftijdsgenoten, creatieve probleemoplossingen en het gebruik van gevoelstaal stimuleert (bijv. denken, geloven, voorspellen, raden)

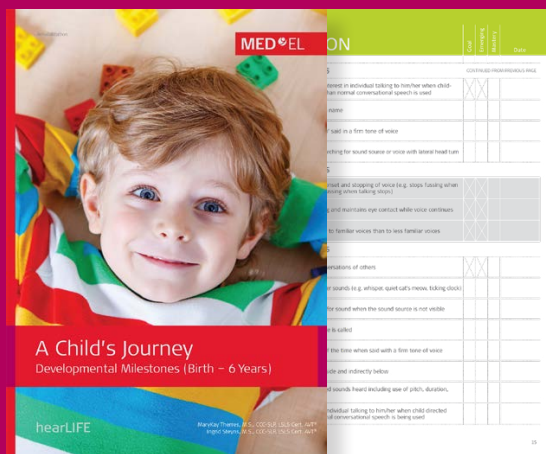
Belangrijke omgevingsfactoren die de typische ontwikkeling van Theory of Mind ondersteunen

- Een taalrijke omgeving die het denken stimuleert; kinderen die zijn opgegroeid in gezinnen waar ze hun ouders/verzorgers hoorden praten over hun gedachten, verlangens, gevoelens en die redenen gaven wanneer het corrigeren van gedrag plaatsvond, tonen een vroeger besef van gemoedstoestanden. Het is belangrijk om over emoties te praten!
- Vroege deelname aan fantasiespel
- Verhaalboeken die worden gedeeld op een manier dat het denken over de gedachten en gevoelens van personages gestimuleerd wordt en hen aanzet om te voorspellen wat er daarna kan gebeuren
- Veel gesprekken over ervaringen in het verleden en nadenken over dingen die in de toekomst kunnen gebeuren

i MED-EL HULPMIDDEL Het dagboek van een kind

kan goede suggesties aanleveren voor de opvolging van de ontwikkeling op vlak van pragmatiek, cognitie en Theory of Mind (en nog zes andere domeinen) Deze brochure helpt bij het herkennen van het huidige niveau van functioneren en volgt de ontwikkeling van kinderen vanaf de geboorte tot zes jaar.

Bekijk de bijlage 2 om voorbeelden van de ToM-vaardigheden te zien.

Typische ontwikkeling van Theory of Mind

LEEFTIJD VAN HET KIND	THEORY OF MIND VAARDIGHEDEN
0-2 JAAR start van de ontwikkeling van de voorlopers van ToM-vaardigheden, net zoals vroege ToM-vaardigheden	<ul style="list-style-type: none"> • Gedeelde aandacht, gedeelde interesse in hetzelfde object of activiteit • Het onderscheiden van verschillende emoties die door anderen worden geuit zoals blij, verdrietig en afgunst (+/- 4 maanden) • Bootst vroege emoties na (+/- 6 maanden) • Start van het leggen van verbanden tussen uitdrukkingen en een innerlijke emotionele toestand zoals angst (+/- 12 maanden) • Vroege empathie
2 JAAR	<ul style="list-style-type: none"> • Het herkennen een breed scala aan emoties • Reageren met oprechte empathie • Weten dat mensen andere <i>verlangens</i> hebben (ik wil...) dan zichzelf • Het herkennen wanneer ze iemand hebben gekwetst en excuses aanbieden • Het laten zien van 'nep'-emoties om te krijgen wat ze willen (bijv. vallen en doen alsof je pijn hebt)
4-5 JAAR Vaardigheden op niveau één	<ul style="list-style-type: none"> • Voer 'False Belief' taken uit • Het toekennen van gedachten (cognitief) en gevoelens (affectief) aan anderen • Niet alleen het begrijpen wat mensen zien, maar ook hoe dit bij hen overkomt • Begrijpen dat we informatie hebben, doordat we het kunnen zien of horen • Begrijpen dat de kennis van anderen (wat ze weten) mogelijk niet hetzelfde is als die van henzelf (wat ik weet) • Begrijpen dat hun overtuigingen (ik denk...) kunnen verschillen van die van iemand anders • Begrijpen dat overtuigingen ervoor kunnen zorgen dat mensen op een bepaalde manier handelen • Begrijpen dat gedachten en emoties worden veroorzaakt door wat mensen denken, zelfs als het in strijd is met de werkelijkheid • Beschrijven van situaties waarin ze blij, verdrietig, boos, bang of verrast zijn • Begrijpen dat de weergegeven <i>emoties</i> mogelijks niet hetzelfde zijn als hoe deze worden gevoeld
6-8 JAAR Vaardigheden op niveau twee	<ul style="list-style-type: none"> • Het nadenken over wat een persoon denkt of voelt over wat een ander denkt of voelt (bijv. A weet dat B zich ... voelt) • Begrijpen dat een persoon eerst één gedachten of emotie over een situatie kan hebben, en dan een tweede gedachte of emotie die daarmee in verband staat • Situaties beschrijven waarin emoties zoals jaloezie, trots, schaamte en schuldgevoel naar boven kunnen komen
8 JAAR+ Vaardigheden op een hoger niveau	<ul style="list-style-type: none"> • Meerdere inbeddingen (bijv. Ze denkt dat haar moeder weet dat broer hoopt dat zijn vriendin het cadeau wil hebben) • Begrijpen van leugens, sarcasme, figuurlijke taal en idiomen. • Begrijpen dat mensen strategieën gebruiken om bedrog te verbergen en op te sporen • Begrijpen dat men gelijktijdig tegengestelde emoties kan hebben

Figuur 2 Aangepast door Chilton, Mayer & McCracken (2019)

Theory of Mind en kinderen met gehoorverlies

Onderzoek suggereert dat kinderen met gehoorverlies moeite hebben met het ontwikkelen van Theory of Mind vaardigheden (Morgan, 2015; Schick, De Villiers, De Villiers & Hoffmeister, 2007; Moeller & Schick, 2006), wat van invloed is op hoe ze zich sociaal gedragen en schools ontwikkelen. Vooral bij kinderen met (zeer) ernstig gehoorverlies, die geboren zijn in horende gezinnen, zijn communicatie en taalontwikkeling vaak problematisch vanwege hun beperkte toegang tot mondelinge taal, evenals het gebrek aan vaardigheid in gebarentaal bij hun horende ouders (Schick, de Villiers, de Villiers, & Hoffmeister, 2007; Moeller, 2007; Moeller & Schick, 2006; Peterson, 2004; Peterson & Siegel, 2000). Dergelijke problemen leiden tot een beperkt spraak- en taalbegrip, tot minder gebruik en begrip van abstracte concepten zoals bij de gemoedstoestand (*denken, voelen, geloven, doen alsof, onthouden, weten*), wat voorwaarden zijn voor de ontwikkeling voor sociale cognitie en Theory of Mind (Peterson, 2004). Als kinderen met gehoorverlies niet begrijpen dat mensen verschillende ideeën en overtuigingen kunnen hebben die mogelijk allemaal waar zijn; zullen ze de acties van andere mensen niet begrijpen die ook denken dat ze gelijk hebben. Dit gebrek aan begrijpen leidt tot aanzienlijke schoolse gevolgen bij het hogere niveau van begrijpend lezen, waarvoor een hoog niveau van pragmatische en ToM-vaardigheden vereist zijn (Morgan, 2015). Dove kinderen van dove ouders die in gebarentaal communiceren hebben minder moeite met het ontwikkelen van ToM-vaardigheden in vergelijking tot horende leeftijdsgenoten (Peterson & Siegel, 2000; de Villiers, de Villiers, & Hoffmeister, 2007); wat aangeeft dat de kennis van de moedertaal (gesproken of gebarentaal) verband houdt met een goed ontwikkelde ToM.

Onderzoekers hebben verschillende factoren aangewezen die de ontwikkeling van ToM bij kinderen met gehoorverlies beïnvloedt. Een van deze factoren is een vertraagde taalontwikkeling (de Villiers & de Villiers, 2000; Peterson & Siegel 2000), wat een sterk verband heeft met 'false belief' opdrachten (Peterson, 2004).

Bovendien, lijkt complexere zinsbouw ook een factor te zijn die de prestatie van 'false belief' opdrachten beïnvloedt (de Villiers, 2005).

Ook wordt latere taalstimulatie geassocieerd met ernstige en langdurige tekortkomingen in sociale cognitie zoals gemeten bij het navertellen van verhalen en 'false belief' opdrachten (Knoors & Marsharck, 2014). Deze tekortkomingen treden op omdat taal, in al zijn aspecten (semantiek, syntaxis en grammatica), het begrijpen mogelijk maakt van complexere theoretisch gerelateerde concepten (Morgan, 2015).

Theory of Mind uitdagingen bij kinderen met gehoorverlies ontstaan wanneer ze minder mogelijkheden hebben om taal te leren door gesprekken te volgen, omdat ze minder toegang hebben tot deze communicatieomgeving in vergelijking met hun horende leeftijdsgenoten. Deze beperkte toegang heeft impact op het proces van de verwerving van de Theory of Mind vaardigheden, omdat ongeveer 90% van wat kinderen over de wereld leren, gebeurt op een incidentele manier (Akhtar, Jipson, & Callanan, 2001). Een andere oorzaak die tot deze vertragingen zou kunnen leiden, zijn de beperkte mogelijkheden om over gemoedstoestanden te praten en om woordenschat te gebruiken die verband houdt met het denken in het dagelijks leven (Möller & Schick, 2006). Meristo en Morgan (2011) benadrukken dat kinderen met gehoorverlies uit horende gezinnen, opgevoed in gesproken of gebarentaal, lage scores laten zien in 'false belief' taken omdat ze onvoldoende toegang hebben tot een gemeenschappelijke moedertaal.

Echter, door vroegtijdige identificatie van gehoorverlies door middel van neonatale gehoorscreening en vroege toegang tot hoortechnologie, met name cochleaire implantaten, hebben kinderen met verschillende gradaties van gehoorverlies nu toegang tot auditieve informatie. Als gevolg hiervan ontwikkelen veel kinderen met (zeer) ernstig gehoorverlies een gesproken taalvaardigheid die beter is dan ooit tevoren (Archbold et al., 2008; Leigh, Dettman, Dowell, & Briggs, 2013; Morgan, 2015). Meer dan 90% van de kinderen met ernstig gehoorverlies worden geboren

in horende gezinnen (Morgan, 2015). Met cochleaire implantaten kunnen dove kinderen in horende gezinnen de moedertaal van het gezin leren en kan de gesproken taal zich ontwikkelen.

Latere toegang tot hoorttechnologie, taalachterstand, minder taalaanbod op vlak van gevoelstaal en minder mogelijkheden tot incidentele taalverwerving, kunnen een uitdaging vormen bij het ontwikkelen van ToM-vaardigheden. Bijvoorbeeld, Goberis en collega's (2012) ontdekten dat kinderen met gehoorverlies Theory of Mind vaardigheden op 7 jarige leeftijd verwerven, die horende kinderen, verwerven wanneer ze 3-4 jaar oud zijn. Items met betrekking tot de complexe taal die kinderen met gehoorverlies op de leeftijd van 7 jaar vaak nog niet beheersen zijn onder meer:

- Informatie geven op verzoek
- Verontschuldigen
- Een conversatie onderbreken
- Vragen voor verduidelijking
- Beloftes maken
- Een verhaal opnieuw vertellen
- Zelf van een origineel verhaal bedenken

Andere studies die Theory of Mind in lees- en schrijfvaardigheden onderzoeken bij kinderen met gehoorverlies, wijzen op een positief bewijs dat vaardigheden op het eerste, tweede niveau en zelfs nog een hoger niveau van Theory of Mind vaardigheden worden bereikt (Chilton, Mayer, & McCracken, 2019). Ketelaar en collega's (2012) onderzochten 72 kinderen met cochleaire implantaten, geïmplanteerd voor de leeftijd van 3 jaar. Zij vonden uitslagen vergelijkbaar met horende kinderen bij taken waarbij intentie moesten begrepen worden. Echter, bleven zij achter op het gebied van het begrijpen van verlangens en geloof. Deze bevinding suggereert dat hoewel kinderen met gehoorverlies die hoorttechnologie dragen een goede gesproken taal ontwikkelen, het toch zinvol is om thuis en op school expliciet training te krijgen in abstracte taal om zo gedachten, gevoelens en verwachtingen van anderen te begrijpen, ook als

ze van hun eigen verwachtingen verschillen. Net als jonge horende kinderen, verwerven kinderen met gehoorverlies taal en ontwikkelen ze Theory of Mind vaardigheden door deze op natuurlijke wijze op te pikken via spel, gesprek en dagelijkse routines. Sommige kinderen met gehoorverlies hebben echter nog steeds een aanzienlijke achterstand in de Theory of Mind ontwikkeling. Dit wordt op school vooral duidelijk wanneer ze naar de bovenbouw gaan. Voor deze kinderen moeten verschillende vaardigheden die betrokken zijn bij ToM explicieter bijgebracht worden. Aangezien kinderen met gehoorverlies risico lopen in sociale situaties vanwege communicatiebarrières (Antja & Keimeyer, 2015), kan het identificeren en ondersteunen van kinderen met slechte Theory Of Mind vaardigheden op jonge leeftijd, hun sociaal-emotionele kwetsbaarheid helpen verminderen

“ Theory of Mind: Kinderen met gehoorverlies moeten vaak expliciet leren hoe ze moeten nadenken over het voorspellen van wat er in de gedachte zit van een andere persoon. Kinderen denken vaak dat wat ze weten, anderen ook weten. Men moet hen leren dat iemand weet wat hij heeft meegemaakt en als ze geen toegang hebben gehad tot die specifieke informatie, dan zullen ze fouten maken. ”

Tiffany Hutchins

Hoe moedigen we Theory of Mind aan?

1. De rol van taal
2. De rol van luisteren
3. Dagelijkse routines
4. Boeken
5. Fantasiespel
6. TV shows en films

1. De rol van taal

- a. Gevoelswoorden
- b. De taal van emoties
- c. De taal van humor

De vaardigheden die betrokken zijn bij Theory of Mind komen in overvloed aan bod in alledaagse situaties en sociale interacties. Dit zijn typische vaardigheden die spontaan worden verworven en niet specifiek worden aangeleerd. Bij kinderen die zich normaal ontwikkelen, ontwikkelen deze vaardigheden zich op natuurlijke wijze in de vroege kinderjaren, synchroon met de taalontwikkeling.

“ We hoeven kinderen ToM vaardigheden niet aan te leren. We moeten leermogelijkheden zien in alles wat deze kinderen met gehoorverlies doen. ”

Helen Chilton

Omdat we geen abstracte woorden kunnen waarnemen, worden ze vaak niet op een directe manier aangeleerd, maar incidenteel geleerd doordat anderen ze tijdens gesprekken gebruiken in verschillende contexten. Hoe meer we deze woorden horen en oefenen, hoe meer ze kunnen worden gebruikt om ons denken uit te breiden en te verdiepen, waardoor we kunnen zien hoe de sociale wereld werkt.

Een van de gemakkelijkste manieren om denkvaardigheden te stimuleren, is door die taal en woorden te gebruiken die nodig zijn om ze uit te drukken. Deze woorden worden vaak *cognitieve* of *gevoelswoorden* genoemd; woorden die worden gebruikt in dagelijkse routines, bij het samen in boeken kijken en het voeren van gesprekken. Ze zijn een mengeling van woorden die gevoelens en verschillende manieren van denken beschrijven.

Er is aangetoond dat een toenemend gebruik van gevoelstaal de ontwikkeling van ToM van kinderen versnelt.

Het is aangetoond dat doofheid er voor zorgt dat gevoelstaal zich bij dove kinderen moeilijker ontwikkelt.

1.a Gevoelswoorden

Weten	Onthouden	Favoriet	Verrassing	Boos	Opgewonden	Verwachten	Vrolijk
Raden	Vergeten	Idee	Nadenken	Blij	Realiseren	Verward	Opwindend
Afvragen	Geloven	Voorstellen	Kiezen	Voelen	Leren	Anticiperen	Woedend
Denken	Voorspellen	Wensen	Veronderstellen	Angstig	Ontdekken	Twijfelen	Verdacht
Opmerken	Onderhandelen	Verkiezen	Uitleggen	Beloven	Verdienen	Denken	Op je hoede zijn
Toestemmen	Herinneren	Begrijpen	Dromen	Frustreren	Teleurgesteld	Besluiten	Verontschuldigen

Begeleiders en ouders kunnen het gebruik van cognitieve gevoelstaal stimuleren door middel van rijke en frequente gesprekken over de gedachte, te beginnen met gesprekken gebruik makend van de eerste gevoelstaal (bijv. verlangen, affectie, perceptueel leren) tot latere gesprekken over de cognitieve gemoedstoestand (Peterson & Slaughter, 2006; Taumoepeau & Ruffman; 2006). Een checklist voor interne gevoelswoorden (*Internal State Language Questionnaire*) voor kinderen tot 3 jaar wordt genoemd in een onderzoek van Kristen en collega's (2014).

De vragenlijst bevat 78 gevoelswoorden onderverdeeld in zes categorieën:

- fysiologie (bijv. *honger, moe*)
- wil/bekwaamheid (*willen, nodig hebben, weten*)
- waarnemen (*horen, zien*)
- cognitie (*weten, denken*)
- emotie (*blij, verdrietig, boos*)
- moreel oordeel (*goed, slecht, zou, mag*)

*Je ziet er hongerig uit.
Ik wed dat je je afvraagt
wat het avondeten is.
Zal het je favoriet zijn?*

Hoe kunnen we het leren van de gevoelswoorden aanmoedigen?

Als het gaat om het ontwikkelen van bewustzijn van Theory of Mind, zien we dat dit zich weerspiegelt in de taal van kinderen. 2-jarigen praten over wat zij en anderen willen, leuk vinden en voelen. Als ze 3 jaar oud zijn, praten ze ook over wat mensen denken en weten. Hun taal vormt de basis van hun leren en hun denken wordt uitgebreid door nieuwe taal te leren.

Frekwente gesprekken

De beurtname in de eerste gesprekken is de sterkste voorspeller van de ontwikkeling van gesproken taal.

Het denken extra benadrukken

Zeg het hardop; laat kinderen de denkprocessen horen, als mensen hun emoties voelen, verwoorden en reguleren, problemen oplossen en mogelijkheden in sociale scenario's tegen mekaar afwegen.

Laat het licht schijnen op wat het kind denkt

Bouw het zelfbewustzijn van kinderen op door hun gedrag, gezichtsuitdrukkingen en de scenario's waarin ze zich bevinden op te merken en hardop te zeggen wat je denkt dat ze denken.

Overeenkomende gedachten verwoorden

Deze strategie gaat over het zeggen van de juiste woorden op het juiste moment. We leren allemaal in context, dus combineer wat je denkt met wat het kind denkt met de juiste woorden (bijv. *je ziet er hongerig uit. Ik wed dat je je afvraagt wat het avondeten is. Zal het je favoriet zijn?*)

Bedenk mogelijke activiteiten die zullen leiden tot discussies over jou en het kind zijn gedachten, overtuigingen en gevoelens. Deze activiteiten kunnen plaatsvinden in individuele revalidatiesessies, in groep met andere kinderen of tijdens dagelijkse routines thuis. Maximaliseer de mogelijkheden die ze hebben om de gedachten van anderen te horen, zodat ze beter kunnen begrijpen wat de verschillende concepten van je gemoedstoestand betekenen.

Optimaal gebruik maken van alledaagse routines

Aankleden:

Normaal gesproken, als we nadenken bij het aankleden, concentreren we ons bijvoorbeeld op de kleding, geven keuzes en moedigen het gebruik van verschillende woorden aan (bijv. trui, laarzen). Om dit idee uit te breiden tot een Theory of Mind activiteit, leggen we onze keuzes uit en onderzoeken we de manier waarop we ons kunnen aankleden en waarom we verschillende kledingstukken zouden kunnen kiezen (bijv. *het weer ziet er nu zonnig uit, dus we kunnen je favoriete gele t-shirt kiezen. Maar het weerbericht zei dat het vanmiddag kouder wordt en gaat regenen, dus ik ga ervoor zorgen dat ik mijn vest en een regenjas meeneem. Wat denk je dat je leuk zou vinden?*)

Oma komt vanavond thee drinken en vergeet niet dat ze ons heeft verteld dat haar favoriete nagerecht appeltaart is. Ik kijk naar onze appelboom vol rijpe appels. Kun je raden wat ik denk?

Hoe meer kinderen je horen praten over je gedachten en gevoelens, hoe meer ze hun eigen gedachten en gevoelens zullen gaan herkennen en begrijpen.

We kunnen niet wachten tot kinderen met gehoorverlies op de (kleuter)school zijn om te starten met de stimulatie van de Theory of Mind vaardigheden. Maar stimuleer maximaal deze vaardigheden in hun dagelijkse routines, door het dagelijks leven en spelen samen te brengen. Bijvoorbeeld, "hoorde je de deurbel?" Je keek op dus ik denk dat je het hoorde. Ik vermoed dat het Susie is die aan de deur staat, want ik vroeg haar om langs te komen om 16.00u. Ik ben blij om haar te zien. Ik weet dat het papa niet is, want hij heeft een sleutel en zou gewoon naar binnen komen".

Koppel woorden aan je eigen gedachten, overtuigingen en gevoelens gedurende de dag en gebruik voorbeelden uit je eigen leven en vertel ze opnieuw.

Praat over de interacties die je had met mensen en gebruik waargebeurde gesprekken en alledaagse situaties om te voorspellen wat ze zouden kunnen zeggen, denken of voelen en waarom ze deze gedachten en gevoelens zouden kunnen hebben.

Benadruk dat onze gevoelens en gedachten kunnen verschillen (bijv. *ik weet dat je zin hebt om te zwemmen, maar Oliver voelt zich nerveus omdat hij zich niet zeker voelt in het water. We merken soms op dat hij bezorgd kijkt; we kunnen hem dan aanmoedigen.*)

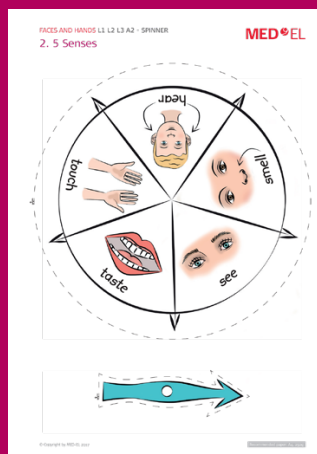

ACTIVITEIT: 5 ZINTUIGEN

MED-EL Lesson Kits series

biedt veel activiteiten om de ontwikkeling van gevoelswoorden aan te moedigen. Deze activiteit is beschikbaar in Lesson Kits 08 "gezicht en handen".

In onze overige lessen vind je nog meer activiteiten om de ontwikkeling van Theory of Mind vaardigheden op verschillende leeftijden en niveaus te stimuleren.

Probeer de activiteit
"5 Zintuigen"
uit in bijlage 3.

De hele serie is gratis
verkrijgbaar op het
professionele blog van MED-EL
<https://blog.medel.pro>

Voor de ontwikkeling van Theory of Mind is het belangrijk dat je uitlegt waarom je je voelt zoals je voelt.

1.b Taal van emoties

“De grenzen van uw taal zijn de grenzen van uw wereld.”

Ludwig Wittgenstein

Kinderen leren snel wanneer de woorden die ze horen overeenkomen met wat ze zien gebeuren. Kijk en wacht om te zien waar hun aandacht is en voeg dan de juiste woorden op het juiste moment toe. Het verbinden van gedachten met de juiste woorden, met behulp van gevoelswoorden en emotionele woordenschat.

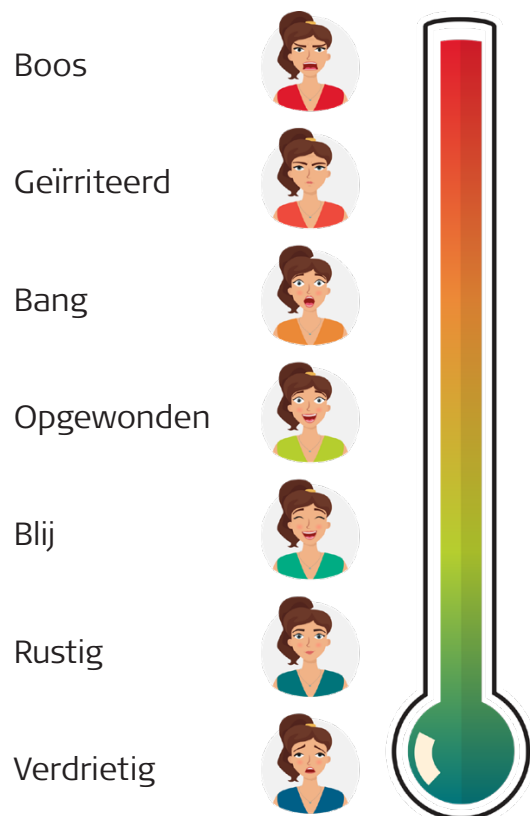
Bijvoorbeeld, je kunt het volgende zeggen zodat je kind het hoort:

- “Ik zie je aan je hand zuigen en naar mijn lunchtrommel kijken, je **moet wel** erge **honger** hebben en je **afvragen** wat voor een lunch je krijgt.”
- “Gisteren **vergat** ik melk te kopen en kon ik dus geen thee drinken.” Ik voelde me erg **dorstig** en **teleurgesteld** omdat ik mijn koekjes graag in mijn thee dop.
- “Wauw! Ik kan zien dat je de ‘speler van de dag’ trofee van de voetbalclub hebt. Ik **denk** dat je heel **trots** op jezelf moet zijn. Heb ik gelijk? Wist je dat je het kreeg of was het een **verrassing?**”
- “Ik **herinner** me net dat ik nieuwe stickers in mijn magische doos heb. Ik heb er een voor jou en een voor Susan. Ik **vermoed** dat je **favoriet** de hommelt zal zijn. Wat **denk** je dat Susan haar favoriet zal zijn?”
- “Ik ben zo geïrriteerd. Ik ben mijn mobiele telefoon kwijt. Hij **zal** ergens in de kamer moeten zijn, maar ik kan me niet **herinneren** waar. Kun je me helpen **nadenken** wat ik **zou** kunnen doen? Ik ben echt **bang** dat ik hem niet zal vinden.”

Emotionele woordenschat: Je gedachten benadrukken

Voeg een grote verscheidenheid aan **emotionele woordenschat toe (affectieve gevoelswoorden)** die niet alleen gaan over gelukkig, verdrietig of het beu zijn, maar gebruik ook complexere woordenschat, zoals teleurgesteld, enthousiast, breekbaar, trots en opgewonden. Als kinderen erg jong zijn, begrijpen ze deze woorden in het begin misschien niet, maar als ze deze vanaf jonge leeftijd horen, wordt de kans groter dat ze hiervan gebruik maken als ze ouder worden.

Een handig hulpmiddel is de gevoelsthermometer waarop verschillende scala's van emotie staan:

Verbind uw gevoelens aan de reden waarom u zich zo voelt:

Benoem tijdens het samen lezen van boeken de emoties van de personages en leg uit waarom ze zich zo voelen.

- Papa is blij, want de taart is bijna klaar.
- Mama is moe, omdat ze niet goed geslapen heeft.
- Henry huilt omdat hij zijn ijsje heeft laten vallen.

Door je gevoelens de koppelen aan de achterliggende reden, kun je de oorzaak/gevolg-relatie stimuleren (bijv. *Sam huilt, omdat hij het park niet wil verlaten*).

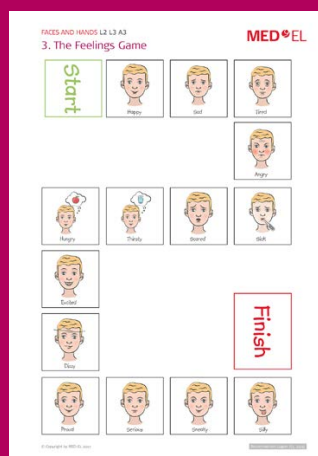
Interpreteer emoties van kinderen en beschrijf of je vindt dat deze emotie gepast is bij deze gebeurtenis, of niet. Deze oefening helpt bij het opbouwen van het begrip van emoties en concepten, zoals *'false belief'*. Moedig de kinderen met wie u werkt aan om verder te gaan dan het herkennen van gevoelens bij zichzelf en bij anderen, door ze ook te interpreteren waarom ze er zijn en wat ze bedoelen. Zoek manieren om problemen met betrekking tot hun gehoorverlies op te nemen in deze discussies.

i ACTIVITEIT: HET GEVOELSSPEL MED-EL Lesson Kits serie

biedt veel activiteiten om de ontwikkeling van gevoelswoorden aan te moedigen. Deze activiteit is beschikbaar in Lesson Kits 08 "gezicht en handen".

In onze overige lessen vind je nog meer activiteiten om de ontwikkeling van Theory of Mind vaardigheden op verschillende leeftijden en niveaus te stimuleren.

Probeer de activiteit
"Het gevoelsspel"
uit in bijlage 4.

De gehele serie is gratis verkrijgbaar op het professionele blog van MED-EL
<https://blog.medel.pro>

1.c Taal van humor

Humor kan beginnen bij zeer jonge kinderen en zit verankerd in fantasiespel, terwijl we lachen om het aannemen van andere personages en beginnen te begrijpen wat echt is en wat fantasiespel is. De ontwikkeling van humor is gekoppeld aan Theory of Mind, omdat we leren waarnemen wat we grappig vinden en hoe het zich verhoudt tot wat anderen grappig vinden. Door Theory of Mind leren we grappen te maken, te plagen en speels te misleiden. Spelsituaties creëren met een groep kinderen zal het praten over deze vaardigheden stimuleren. Praten over grappige situaties en de nadruk leggen op de specifieke dingen die ons aan het lachen zetten, zal de gedachten achter humor onthullen (bijv. misschien iets dat grappig is doordat ik het verkeerd heb verstaan, zoals naar de bakker gaan voor een kaart, terwijl het een taart moest zijn). Andere ideeën zijn:

- Het gebruik van simpele grappen en woordspelingen
- Hardop zeggen als we dingen grappig vinden (bijv. *ik vond dat heel grappig. Kijk, die clown probeert grappig te zijn*)
- Clips bekijken van grappige televisieprogramma's zoals *Rank the Prank* of *You've been Framed*, en de gedachten achter de situatie bespreken

Naarmate kinderen meer taal leren, zullen er meer mogelijkheden zijn om over humor te praten op een manier die zij begrijpen.

Discussies over grappen en speels plagen moeten we beginnen, als we bij kinderen vaststellen dat ze:

- een grap niet grappig vinden of
- genoeg hebben van de grap (*het was grappig de eerste twee keren*)

Zeker naarmate kinderen ouder worden, is het belangrijk om te weten welke onderwerpen geschikt zijn om grapjes over te maken, of wanneer een grap irritant wordt of wanneer iemand er van streek door raakt. Erkennen of bepalen welke soorten humor acceptabel zijn in een bepaalde situatie en je gedrag indien nodig aanpassen, zijn belangrijke Theory of Mind vaardigheden.

2. De rol van luisteren

- a. Goed afgeregelde technologie en een rustige omgeving
- b. Incidenteel leren
- c. Naar je hele lichaam luisteren

Goed afgeregelde technologie en een rustige omgeving:

Het verband tussen taalontwikkeling en Theory of Mind betekent dat het voor kinderen met cochleaire implantaten essentieel is om zo vroeg mogelijke toegang te krijgen tot zoveel mogelijk rijke en betekenisvolle gesproken taal en communicatie. Goed afgeregelde technologie die in een stille omgeving wordt gebruikt, maakt rijke communicatie mogelijk. Hieronder volgen enkele strategieën die nodig zijn om het maximale uit dagelijkse interacties te halen die Theory of Mind vaardigheden stimuleren: Professionals en ouders moeten:

- ervoor zorgen dat de technologie correct is ingesteld en consistent werkt,
- optimale toegang tot gesprekken aanmoedigen, vooral de gesprekken op zachte geluidsniveaus,
- begrijpen hoe belangrijk het beperken van achtergrondgeluid is, wat iedereen de gelegenheid biedt om de gesproken taal om hen heen beter te horen, ook als het niet rechtsreeks tegen hen gezegd wordt.
- ervoor zorgen dat het kind dichtbij de persoon is naar wie het luistert,
- weten welke hoorttechnologie (bijv. FM systemen) en welke luisteromgeving (bijv. kleine groep in een stillere kamer tijdens school en tijdens het avondeten) helpen om luistersituaties te optimaliseren.

Hoe kunnen wij als professionals de mogelijkheden voor incidentele waarneming van gesprekken over de gemoedstoestand van anderen bevorderen (bijv. mensen/personages op CD)?

Incidenteel leren: luisteren, toezicht houden en gesprekken herhalen

Zelfs onder de meest optimale luisteromstandigheden zullen kinderen niet altijd direct betrokken zijn bij de gesprekken om hen heen. Dus, om ervoor te zorgen dat ze de leermogelijkheden die deze gesprekken bieden niet missen, moet je manieren bedenken om deze gesprekken bij hen te brengen.

Biedt momenten aan om verschillende soorten gesprekken te voeren die doorgaans plaatsvinden tussen verschillende mensen in verschillende situaties. Deze gesprekken bieden kansen om verschillende Theory of Mind vaardigheden te stimuleren; zoals empathie, conclusies trekken en kritisch nadenken, waardoor het kind meer begrijpt van de manier waarop taal gebruikt wordt:

- De onderhandeling tussen broers en zussen met welk speelgoed ze gaan spelen of welk televisieprogramma ze willen kijken
- De samenwerking van een groep kinderen die samen het spel tikkertje proberen te plannen
- Het raadsel van een ijsverkoper die probeert uit te zoeken welk ijsje iemand wil
- Het navertellen van een ruzie die op de speelplaats plaatsvond
- Het plannen van een verrassingsfeestje voor iemands beste vriend
- Een verdrietig gesprek vol emoties vereist zorgvuldig luisteren om te weten hoe je moet reageren
- Een misverstand wanneer iemand op de verkeerde stoel zit of de verkeerde lunch eet

“Leren is het resultaat van luisteren, wat leidt tot nog beter luisteren en aandacht geven aan de andere persoon. Met andere woorden, we moeten empathie hebben om te leren van het kind, en empathie groeit naarmate we leren.”

Alice Miller

Luisteren met het hele lichaam:

Gefocust blijven op wat iemand zegt en het cognitieve vermogen hebben om andere signalen op te pikken zoals lichaamstaal, stemverheffing en gezichtsuitdrukkingen, maken allemaal deel uit van Theory of Mind en sociale competentie. Kinderen met gehoorverlies besteden veel tijd en energie aan het actief verwerken van de hoofdboodschap; de noodzaak om ook aandacht te besteden aan non-verbale signalen legt meer cognitieve belasting op hun hersenen. Het is vermoeiend om te luisteren, dus het hebben van tips om goed te luisteren kan de belasting helpen verminderen.

Weten kinderen wat goed luisteren inhoudt? Het wordt ook wel luisteren naar het hele lichaam genoemd. Een voorbeeld hiervan is om stil te blijven zitten en het belang van oogcontact tijdens een gesprek. Oogcontact onderhouden wordt niet alleen verwacht bij sociale interactie, maar het kijken naar iemand:

- houdt onze gedachte gefocust op wat ze zeggen,
- vermindert de cognitieve belasting, vooral bij liplezen,
- zendt de spreker signalen toe dat we geïnteresseerd zijn in de boodschap (toont empathie),
- helpt ons erachter te komen wat de spreker denkt.

Er zijn veel online activiteiten die klaar zijn voor gebruik om met het hele lichaam te luisteren.

3. Gebruik van dagelijkse routines in de kleuterschool en thuis

Professionals verbonden aan het gezin van het kind gaan deze vaardigheden aanmoedigen in de dagelijkse routines en gaan deze stimuleren in het dagelijks leven en tijdens spel. Hieronder volgen enkele praktische tips voor het gebruik van dagelijkse routines:

“ De beste leerkrachten zijn degenen die je laten zien waar je moet zoeken, maar niet vertellen wat je moet zien. ”

Alexandra K. Trenfor

Verbind concrete objecten met gevoelswoorden

Ga verder dan alleen praten over dingen en objecten en leg direct de verbanden tussen de objecten en gevoelswoorden. Hieronder volgen enkele suggesties:

- Breng een paar verschillende voorwerpen bij elkaar (bijv. speelgoed, boeken, kleding), kies er één uit dat je mooi vindt en leg uit waarom je het mooi vindt.
- Moedig kinderen aan om een object te kiezen wat ze leuk vinden en geef redenen waarom ze het leuk vinden. Laat ze dan raden wat hun broer, zus of een andere ouder leuk zou vinden en check of je gedachte klopt door de broer, zus of de andere ouder te vragen wat ze leuk vinden. Zijn de antwoorden hetzelfde?
- Maak een verrassingskaart, plan verrassingen voor broers en zussen en maak duidelijk dat we het geheim moeten houden, anders zal het geen verrassing zijn. Praat erover dat de broer, zus of ouder niet weet dat er hen een verrassing wacht. Als de broer, zus of ouder thuiskomt, vraag hen dan of ze van de verrassing wisten. Als ze nee zeggen, zal het uw kind duidelijk maken dat we iets kunnen weten dat een ander misschien niet weet.
- Gebruik ToM-rijke taal:
  - *Wat denk je dat John denkt? Moeten we het aan hem vragen? Wat denk je, John?*
  - *Wat denk je dat Sam graag eet? Waarom vraag je het hem niet? Sam, wat wil je eten?*
  - *We zullen moeten raden welke kleur Amy mooi vindt.*
  - *Dani lacht; ik vraag me af wat hij zo grappig vond – hij ziet er erg gelukkig uit.*
- Maak bij het bespreken van de gedachten en gevoelens van anderen duidelijk dat we niet echt weten wat Sam, Amy of Dani denken. We kunnen een gok wagen; maar om dat te weten, moeten we het vragen. Soms zullen hun gedachten en gevoelens verschillen van die van jezelf en wat je vermoedde dat ze waren.

“Ik zou graag morgen een bezoek aan oma brengen. Ze vindt het leuk als we 's middags op bezoek komen. Ik denk dat we een taart voor haar moeten bakken. Wat voor soort taart denk je dat oma lekker zal vinden? We kunnen beslissen welke ingrediënten we nodig hebben. We kunnen een appeltaart voor haar bakken. Of we kunnen een worteltaart voor haar bakken. Weet je nog wat voor een soort taart oma het lekkerst vindt?”

Praten over ervaringen uit het verleden

Praten over gebeurtenissen die eerder op de dag, week, maand of jaar plaatsvonden, terwijl je hier gevoelswoorden bij betreft. Benadruk perspectieven, gedachten, gevoelens en motieven van andere mensen die bij deze ervaringen betrokken waren:

“Weet je nog dat we iets speciaals voor James zijn verjaardag wilden doen? We wisten dat hij het leuk vond om naar de dierentuin te gaan, dus we kochten hem als tip een T-shirt met dieren erop. Ik herinner me dat we allemaal het spel speelden om te zien of we konden raden wat zijn favoriete dier was. Hij was zo opgewonden toen we het goed raadden; het is een leeuw”.

Praten over toekomstige evenementen

Praat over evenementen die in de nabije toekomst zullen plaatsvinden en geef redenen waarom u op deze manier aan het evenement deelneemt. Door vragen te stellen die betrekking hebben op de gemoedstoestand, kunnen kinderen deze concepten beter begrijpen door middel van directe interactie en betrokkenheid bij gesprekken. Hieronder volgen enkele voorbeelden van wat u kunt zeggen:

“Ik zou graag morgen een bezoek aan oma brengen. Ze vindt het leuk als we 's middags op bezoek komen. Ik denk dat we een taart voor haar moeten bakken. Wat voor soort taart denk je dat oma lekker zal vinden? We kunnen beslissen welke ingrediënten we nodig hebben. We kunnen een appeltaart voor haar bakken. Of we kunnen een worteltaart voor haar bakken. Weet je nog wat voor een soort taart oma het lekkerst vindt?”

“Volgende week is het verkleed-dag op school en moet iedereen zijn favoriete outfit dragen. Wat zou jij willen dragen? Wat denk je dat Molly zal dragen?”

ToM vriendelijke onderwerpen kiezen

Er zijn bepaalde gespreksonderwerpen die bijzonder goed zijn om discussies rondom Theory of Mind te stimuleren, omdat ze duidelijk maken dat:

- Mensen verschillende gedachten en gevoelens over elkaar hebben,
- Mensen verschillende perspectieven en overtuigingen kunnen hebben over dezelfde situatie,
- Mensen kunnen handelen op basis van valse informatie,
- Gedachten beïnvloeden gevoelens en kunnen op hun beurt het gedrag beïnvloeden,
- Zien is geloven, maar je kunt niet alles geloven wat je ziet,
- Het is belangrijk om te proberen de mening van iemand anders te zien.

Enkele van deze onderwerpen zijn onder meer praten over:

- Misverstanden
- Fouten
- Momenten waarop mensen bluffen en bedriegen
- Plagen
- Mensen die onbedoeld iemand anders beledigen of gevoelens kwetsen
- Geheimen
- Verrassingen
- Voorspellingen

“ Het gedrag van mensen is begrijpelijk, als je erover nadent in termen van hun doelen, behoeften en motieven. ”

Thomas Mann

Laten we nadenken over verjaardagen, deze zijn een goede bron van Theory of Mind discussies. Oefen het herkennen van vaardigheden die betrokken zijn bij Theory of Mind aan de hand van de volgende voorbeelden:

- Raden: John probeert zich voor te stellen en te raden wat zijn moeder en Tim voor hem zouden hebben gekozen.
- Inzicht en perspectief begrijpen vanuit onszelf in andermans schoenen
- False Belief: John denkt dat hij saaie LEGO®krijgt.
- Een geheim bewaren: Tim weet dat het belangrijk is dat hij John niet verteld wat er in de doos zit.
- Empathisch zijn met hoe iemand zich voelt door zijn gezichtsuitdrukkingen te herkennen.

BOEKEN: Murat's verjaardagscadeau

Murat's verjaardagscadeau is een verhalenboek uit de Murat's verhalenserie met activiteiten en spelletjes voor jonge kinderen met gehoorverlies.

Bekijk bijlage 5

om een glimp op te vangen van de binnenkant van het boek.

De verhalenboeken zijn gratis te downloaden op MED-EL website: www.medel.com

Ondersteuning van de ontwikkeling van Theory of Mind op scholen

Bedenk hoe je als professional de kinderen op de basisschool kan ondersteunen, hoe je praktische ideeën kan geven voor het gebruik van de onderwerpen die worden aangeleerd om alle aspecten van Theory of Mind te ontwikkelen. Hoe zou je een onderwerp zoals *The Caveman*, *The Great Fire of London* of *The Titanic* kunnen nemen en over gevoelswoorden kunnen praten? Verplaats je in de personages van verhalen en probeer te bedenken wat ze zouden kunnen ervaren, denken, voelen en geloven.

Gebruik sociale verhalen om alledaagse zaken i.v.m. gehoorverlies te bespreken

Voeg discussies en onderwerpen toe over gedachten en gevoelens rondom de problemen die voorkomen bij kinderen met gehoorverlies. Neem de tijd om na te denken over de situatie waarin kinderen met gehoorverlies zich bevinden en bespreek de gedachten en gevoelens van alle betrokken personages. Het maken van sociale verhalen over deze verschillende situaties kan een goed startpunt zijn voor discussies. Kinderen kunnen verschillende opvattingen, gedachten en gevoelens over dezelfde situaties horen van verschillende kinderen.

Bijvoorbeeld:

- Een gesprek met je vrienden moeten volgen in een luidruchtige eetzaal
- Voetballen met je vrienden op een winderige dag met een luide wind in de microfoon van het cochleaire implantaat
- De instructies van de leraar niet kunnen horen
- Uw cochleaire implantaat kwijt raken en vrienden vragen om te helpen zoeken

Spellen, instructies en aanwijzingen

Instructies en aanwijzingen geven is een andere goede manier om Theory of Mind vaardigheden te stimuleren. Gebruik spelletjes en activiteiten om de uitkomst van een gebeurtenis te leren voorspellen en vergelijk hun voorspellingen met wat er werkelijk gebeurt. Tijdens een spelletje, bijvoorbeeld *Wie ben ik?*, ik dacht dat je de kaart had gekozen met de man met de bril, maar het was eigenlijk de dame met de groene hoed".

i ACTIVITEIT: HET BARRIÈRE SPEL

MED-EL Lesson Kits serie

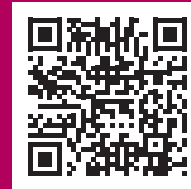
biedt veel activiteiten om de ontwikkeling van gevoelswoorden aan te moedigen. Deze Activiteit is beschikbaar in Lesson Kits 03 "Transport".

In onze overige lessen vind je nog meer activiteiten om de ontwikkeling van Theory of Mind vaardigheden op verschillende leeftijden en niveaus te stimuleren.

Probeer de activiteit
"Het Barrièrespel"
uit in bijlage 6.

De gehele serie is gratis
verkrijgbaar op het professionele
blog van MED-EL
<https://blog.medel.pro>

Samen gebakjes of een broodje maken

Laat het kind de leiding nemen. Kinderen moeten plannen wat ze nodig zullen hebben. Je zou een zak kunnen nemen met dingen die je al eerder hebt gebruikt en kan hen aanmoedigen om te raden wat je erin zou gestopt hebben en wat je misschien vergeten bent. Kunnen ze je de afzonderlijke stappen vertellen om broodjes/gebakjes goed te bakken? Saboteer opzettelijk of doe opzettelijk een beetje dom als hun antwoord niet nauwkeurig genoeg zijn (bijv. "Doe er boter op" Je zou kunnen antwoorden, "oké, ik zal boter op mijn hoofd doen). Dit antwoord laat het kind weten dat je meer informatie nodig hebt en je niet kunt zien wat ze denken, tenzij ze het je vertellen.

Speel het spel van slangen en ladders

Doe net alsof je het een hele tijd niet hebt gespeeld en het kind jou moet uitleggen hoe je het moet spelen. Deze strategie vereist dat het kind goed nadenkt over wat je al weet en welke informatie die je nog nodig hebt (bijv. wat slangen doen in tegenstelling tot wat de ladders doen in dit spel en waar je misschien al iets van weet; bijvoorbeeld hoe dobbelstenen gooien). Spelen met een groep is perfect omdat je moet onderhandelen over wie het eerst en daarna komt en je kan voordoen hoe je empathische taal kunt gebruiken als er onverwachte dingen gebeuren, zoals wanneer er een hele lange slang naar beneden gaat (bijv. *ik denk dat je echt boos moet zijn om zover te komen.....*) Andere kinderen hebben misschien hulp nodig bij het reguleren van emoties (bijv. *goed dat je niet hebt opgegeven tijdens het spel en niet geschreeuwd hebt toen je in verliezende positie zat*). *Ik weet zeker dat er binnenkort een kans zal zijn om weer een ladder op te gaan*). Druk tijdens het spel op een denkbeeldige pauzeknop en laat hen benomen wat elke speler denkt en voelt. Maar doe dit niet te vaak anders zal het irritant worden.

Leuke spellen met hindernissen

Wanneer een persoon moet tekenen wat de andere persoon kan zien (bijv. een sneeuwpop), zal hij erop moeten vertrouwen dat hij nauwkeurige instructies krijgt en moet hij zich ervan bewust zijn dat wat hij kan zien heel anders is dan wat jij kunt zien. Je zou het 'grappige monster' kunnen proberen, welke inhoudt dat:

- Het kind tekent een monster zonder dat je het ziet.
- Het kind vertelt je hoe je het monster moet tekenen zonder het je te laten zien.
- Vergelijk samen beide tekeningen die erg verschillend en grappig kunnen zijn.

Het spel met 21 vragen

Dit is een goed spel om de vaardigheid "gedachtenlezen" te oefenen Een speler denkt ergens aan (bijv. een vrucht). "Aan welk fruit denk ik?" Andere spelers kunnen 21 vragen stellen die met *ja* of *nee* beantwoord kunnen worden. Bijvoorbeeld; "is de vrucht waaraan je denkt geel?" Heeft het een stekelige huid?" Dit spel stimuleert niet alleen de complexe woordenschat, ook het geheugen (een ander domein dat verband houdt met Theory of Mind) en het denken over en het voorspellen wat de andere persoon misschien heeft gekozen, wordt gestimuleerd. De spelers hebben de mogelijkheid om hun sociale kennis te gebruiken, wat ze weten over de persoon en wat ze leuk vinden (bijv. misschien kiezen ze altijd hun favoriete fruit). Dit spel kan met elk onderwerp gespeeld worden.

4. Boeken en ToM

Samen in boeken kijken biedt enorm veel voordelen voor de taalontwikkeling, het denken en de sociale ontwikkeling van kinderen. Als het gaat over Theory of Mind, hebben we onderzoek nodig om te ondersteunen hoe belangrijk het is dat ouders met hun kinderen in boeken kijken en voorlezen. Zo heeft men vastgesteld dat er makkelijk discussies uitgelokt worden over gemoedstoestand als je uit een prentenboek vertelt (Ruffman, Slade, & Crowe, 2002;). Dergelijke gesprekken komen frequenter voor in deze situatie dan tijdens alledaagse gesprekken (Bartsch & Wellman, 1995; Dyer, Schatz & Wellman, 2000).

Het gebruik van boeken vanaf de kindertijd is een fantastische manier om Theory of Mind vaardigheden te bevorderen. Jonge kinderen die al tot gedeelde aandacht kunnen komen, kunnen genieten van een boek. Probeer dingen hierin aan te wijzen en te benoemen, waar jullie allebei in geïnteresseerd zijn. Het samen in boeken kijken, stimuleert niet alleen de gedeelde aandacht, het biedt ook uitstekende kansen om de taal die verbonden is aan de Theory of Mind vaardigheden te leren.

Een conversatie of een verhaal vertellen aan de hand van een boek met een gesprek over beloften, gedachten en emoties van de personages, zal helpen om gemoedstoestanden te begrijpen (Stanzione & Schick, 2014). Het samen in boeken kijken moet een moment zijn van kalmte, stilte, nabijheid en plezier. Sta toe dat het kind de leiding neemt om je te laten zien waar het in geïnteresseerd is. Verwerk de Theory of Mind taal op een natuurlijke manier in dit gedeelde gesprek (bijv. *Kijk! Het meisje is opgewonden. Ik denk dat de rups honger heeft en op zoek is naar meer voedsel. Laten we ons eens voorstellen wat er hierna zal gebeuren*). Kies boeken met verrassingen, fouten en geheimen; nodig kinderen uit om dingen vanuit een ander perspectief te bekijken. Veel traditionele sprookjes en fictie boeken, zoals *Roodkapje*, *Goldilocks en de 3 beren*, en *de drie kleine biggetjes* zijn prima (Beazley & Chilton, 2015).

Hieronder volgen enkele andere goede voorbeelden van boeken om uit te kiezen:

Alle Pip en Posy boeken van Axel Scheffler gaan over peuterthema's en Theory of Mind. Voorbeelden zijn:

- Pip en Posy: The Big Balloon
- Pip en Posy: The Little Puddle
- Pip en Posy: The New Friend
- Pip en Posy: The Scary Monster

De boeken van Julia Donaldson's:

- The Gruffalo
- Tabby McTatt
- Monkey Puzzle
- Freddie the Fairy (inclusief thema's over gehoorverlies)
- The Troll
- The Snail and the Whale

Boeken over gevoelens:

- When I'm Feeling books by Trace Moroney
- Today I Feel Silly: And Other Moods That Make My Day by Jamie Lee Curtis
- In My Heart: A Book of Feelings by Jo Witek
- Ruby's Worry and Perfectly Norman by Tom Percival
- Stuck and the Day the Crayons Quit by Oliver Jeffers
- The Bog Baby and the Boa's Birthday by Jeanne Willis

ToM en boeken over gehoorverlies:

- Violet's Story by Frances Clark
- Freddie the Fairy (thema's over gehoorverlies)

Fantasieverhalen helpen kinderen om hun eigen gedachten te koppelen aan die van een personage en gedachten te ontwikkelen die de voorkeuren, antipathieën, emoties en overtuigingen van het personage weerspiegelen. Als deze sympathieën en antipathieën overeenkomen met de voorkeur en afkeer van het kind, zou je dit kunnen benadrukken door te zeggen, "Oh, dat is net zoals jij! Ik weet hoe graag je een pagegaai wil". Het helpt kinderen ook om voorspellingen te doen (bijv. *wat denk je dat Freddy hierna gaat wensen?*)

Ideeën die te maken hebben met de boeken die je kiest

Gebruik kijk- en kiekeboeboeken. Je kunt raden wat er onder een specifieke flap zit of praten over wat er onder een flap zit als je het boek opnieuw leest en dus weet wat er achter zit. Hieronder volgen enkele voorbeeldzinnen die je zou kunnen gebruiken:

- "Laten we raden wat er onder de flap zit".
- "Ik weet wat eronder zit, jij ook?" "We hebben het de vorige keer gezien, dus we weten wat erachter zit!".
- "Ik heb dit boek niet eerder gelezen, dus ik weet niet wat eronder zit".
- "Ik denk dat het misschien een konijn is. Wat denk jij dat het zou kunnen zijn?"
- "Weet je nog wat onder de flap zit? Ik ben het vergeten!".

Kies boeken met bekende routines of voorwerpen, zoals activiteiten of eten. Met dit type boek kun je de inhoud van het verhaal in verband brengen met wat er in het dagelijks leven van het kind gebeurt. Bedenk welke routines of objecten ze wel of niet leuk vinden en vergelijk hun voorkeuren met die van jou en die van andere kinderen:

- "Hij eet een appel als ontbijt. Jouw grote broer houdt ook van appels. Hou jij van appels?"
- "Die jongen rijdt op zijn fiets. Jij fietst ook graag in het weekend".
- "Ik houd niet van de smaak van een ui".

Lees boeken die over emoties gaan en praat over de verschillende emoties die kinderen in hun dagelijks leven ervaren, evenals de emoties die in de verhalen voorkomen.

- Herken de emoties en bespreek waarom de personages deze emoties zouden kunnen voelen. Dit soort discussies helpt kinderen na te denken over de emoties die anderen mogelijk voelen en de redenen waarom zij zich zo kunnen voelen.
- Duid aan dat de verschillende personages in het verhaal tegelijkertijd verschillende emoties kunnen hebben, en laat zien hoe verschillende mensen hetzelfde of op verschillende manieren kunnen waarnemen.
- "Het kleine meisje huilt. Ik denk dat ze zich teleurgesteld voelt, omdat haar broer zijn speelgoed niet met haar wil delen. Wat denk jij? Haar broer ziet eruit alsof hij bang is. Hij wil zijn speelgoed misschien niet delen met zijn kleine zusje. Ik vraag me af of ze het leuk vinden om samen een nieuw spel te spelen."

Oudere kinderen in het basisonderwijs en boeken

ToM heeft invloed op vele aspecten van begrijpend lezen en wordt in verband gebracht met leesvaardigheid (bijv. Kim, 2015), wat aangeeft dat verder gevorderde lezers op een zodanige manier toegang hebben tot de tekst waardoor Theory of Mind vaardigheden groeien. Voor kinderen in de lagere school leeftijd en tieners zijn het soort boeken dat we kiezen belangrijk voor het stimuleren van de Theory of Mind. Literatuur waarin personages met verschillende levenservaringen, gedachten en opvattingen voorkomen, moedigt aan tot empathie door nieuwe perspectieven te bieden (bijv. de complexe personages in de serie van Harry Potter).

Lezen moet gevolgd worden met een discussie, niet alleen over de structuur van het verhaal, maar ook over de verschillende karakters, sociale raadsels en bredere sociale kwesties. Dit soort discussies bevordert het nemen van perspectieven, kritisch denken en het oplossen van problemen, welke belangrijk zijn voor het ontwikkelen van een meer geavanceerde Theory of Mind. Zoek manieren om ouders te vertellen hoe ze het samen in boeken kijken kunnen aanmoedigen met gerichte vragen over de gedachten, gevoelens en perspectieven van de personages.

Gesprekken over de gemoedstoestand tijdens het samen lezen stimuleren het sociaal begrip (bijv. het begrijpen van emoties Garner, Carlson Jones, Gaddy, & Rennie, 1997), vooral als deze gesprekken worden aangeboden door een ouder (Symons, Peterson, Slaughter, Roche, & Doyle, 2005). Daarom lijkt het vinden van de juiste boeken en praten over personages en hun verlangens, overtuigingen en emoties de leidraad om te komen tot het begrijpen van verschillende gemoedstoestanden.

Enkele voorbeelden van dit soort boeken zijn:

- Harry Potter series
- Why the Whales Came
- Charlotte's Web
- Boy in a Dress
- Gangsta Granny
- Oliver Twist

BOEKEN: Murat verhalenserie

MED-EL biedt 4 verhalenboeken in de Murat verhalenserie met activiteiten en spelletjes om de ToM-vaardigheden voor jonge kinderen te stimuleren.

De verhalenboeken zijn gratis te downloaden op MED-EL website: www.medel.com

5. Fantasiespel, doen alsof spel, spelen met miniatuur speelgoed

Er is een sterk verband tussen fantasie/doen alsof spel en de ontwikkeling van Theory of Mind, evenals voor cognitieve flexibiliteit en creativiteit. Wanneer kinderen speelgoed gebruiken om mogelijke scenario's of vrienden voor te stellen, gebeurt het acteren van nature uit vanuit meerdere perspectieven. Door verschillende rollen aan te nemen, krijgen kinderen de unieke kans om sociale vaardigheden te leren zoals communiceren, probleem oplossend denken en empathie (Russ, 2004; Singer & Singer, 2005).

Overweeg een fantasiespel tussen Tom en Molly want ze hebben een verkleedkist en verschillende voorwerpen om mee te spelen. Ze demonstreren een aantal Theory of Mind vaardigheden:

- Begrijpen dat de perspectieven van andere mensen anders zijn dan die van henzelf (bijv. *hoe gedraag ik me en hoe denk ik als ik een brandweerman ben*)
- Mogelijkheid om met meerdere standpunten om te gaan en tegelijkertijd op minstens twee manieren over de wereld na te denken (bijv. het vasthouden van een biljartkeu en doen alsof het de spuit is van een brandweerman of doen alsof een lepel een thermometer is)
- Begrijpen wat er in de hoofden van anderen omgaat (bijv. *Rosie is liever verpleegster dan een brandweerman*).

Praktische manieren om fantasiespel aan te moedigen

Zorg voor speelgoed zonder einde: verzamel verkleedkleden en huishoudelijke artikelen (bijv. oude dozen, knutselwerkjes, blokken en andere zaken die het kind nodig heeft om ze tot leven te brengen).

Weet wanneer je moet voordoen hoe je het spel kunt uitbreiden en wanneer je een ondersteunde rol moet innemen: grijp de kans en toon de kinderen waarmee je werkt hoe je fantasierijk speelt. Pak een beer en plak er stickers op en doe alsof hij waterpokken heeft, vergeet niet om je gedachten hardop uit te spreken terwijl je speelt. Wacht, observeer en kijk waar ze in geïnteresseerd zijn.

Gebruik kleine wereldspellen: Het gebruik van speelgoed zoals LEGO® of Playmobil® voor de iets oudere kinderen is een leuke manier om fantasierijke scenario's en sociale verhalen op te lossen, erover na te denken en de standpunten van de verschillende personages te zien.

Doe alsof je een dier bent: Deze activiteit is goed voor jonge kinderen met een beperkte taal.

Doen alsof je dagelijkse activiteiten uitvoert: Voorzie verkleedkleden en laat kinderen de leiding nemen.

Fantasiespel biedt kansen om de gevoelstaal die kinderen horen in de praktijk te brengen.

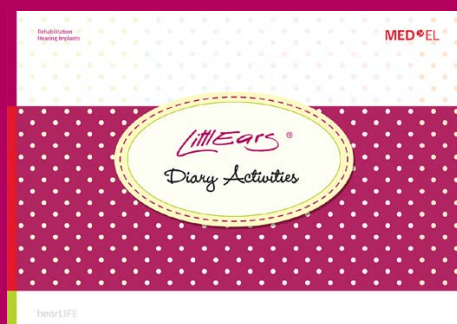
“Verbeelding is een plek waar alle belangrijke antwoorden te vinden zijn.”
Joe Meno

DOEN ALSOF SPEL EN DAGELIJKSE ACTIVITEITEN:

LittLEARS® dagboek activiteiten

De activiteiten in het dagboek van MED-EL LittLEARS omvatten veel spelletjes en activiteiten om fantasiespel en de ontwikkeling van ToM-vaardigheden in alledaagse situaties aan te moedigen.

Zoek de activiteit
“De baby die in bad gaat” in bijlage 8
en begin te spelen met het kind!

6. TV programma's en films gebruiken om Theory of Mind te ontwikkelen

Naarmate kinderen ouder worden, moet je verschillende manieren bedenken om kinderen te betrekken bij activiteiten die de ontwikkeling van Theory of Mind stimuleren. Een van de manieren waarop dit kan worden bereikt, is het gebruik maken van populaire films. Er zijn geweldige online videofragmenten te vinden die je kan gebruiken om te werken aan perspectief nemen, emoties herkennen en sociaal denken.

Enkele populaire films voor jonge kinderen die veel mogelijkheden bieden om Theory of Mind te bespreken zijn onder meer:

- Finding Nemo
- Finding Dory
- Ice Age series
- Sing
- Inside Out
- Paddington

Mar, Oatley and Peterson (2009) ontdekten dat Theory of Mind vaardigheden zich uitbreiden door kinderfilms, waardoor Theory of Mind scores tot 33% hoger zijn dan bij andere indicatoren. Hetzelfde kan echter niet gezegd worden van kindertelevisie.

Voor tieners kan het omzetten van een kort fragment van een film naar een stripverhaal met gedachten en tekstballonnen die ze kunnen invullen, interessante Theory of Mind en sociaal vaardigheidsdiscussies uitlokken. Een andere techniek is het bekijken van een kort fragment uit een film en vervolgens de tieners te vragen om hun eigen verhalen te verzinnen met aanwijzingen over wat de personages denken en voelen.

Door een licht te laten schijnen op de wereld waarin kinderen leven en het maakt niet uit of je hiervoor gebruik maakt van gesprekken, spelletjes, boeken of films, wordt duidelijk wat mensen doen, denken, voelen en wat de reden hiervan is. Deze wereldkennis helpt kinderen van alle leeftijden om de vaardigheden te oefenen die nodig zijn voor Theory of Mind en sociaal denken en functioneren. Deze oefening leidt tot ingebedde kennis en wijsheid.

“ Kennis is weten dat een tomaat een vrucht is. Wijsheid is weten dat je het niet in een fruitsalade moet doen. ”

Miles Kingston

Gevoelensspel

VOORBEREIDING

Druk 2 exemplaren van dit product af.

Knip de kaarten los van elkaar en leg ze met de beeldzijde naar beneden op een stapel.

HULPMIDDELEN

- Emotie/gevoels kaarten
- Scharen
- Een pen/potlood

1. Bespreek een voor een elke kaart voordat je de afbeelding laat zien, geef dan een label aan de emotie en bespreek waarom iemand zich zo voelt.
2. Laat de afbeelding zien en schrijf het label van de emotie onderaan.
3. Schud de kaarten en leg ze met de beeldzijde naar beneden op een stapel.
4. Pak een kaart. Beeld het uit zonder de afbeelding te laten zien of erover te praten. De anderen moeten de emotie raden.
5. Wissel van rol.

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Herhaal emotiewoorden vanuit de beschrijvingen
- Herken de oorzaken van de emoties
- Raadt een emotie uit een verhaal

BELANGRIJKSTE STRATEGIE

EERST LUISTEREN: Neem de tijd om een voor een over elke kaart te praten, voordat je de afbeelding laat zien. Het primaire doel van deze activiteit is om het begrijpen en herkennen van emoties bij het kind te ontwikkelen. Het is echter belangrijk om het auditieve gebied van de hersenen van het kind te blijven stimuleren. Verwacht dat je kind naar het emotiewoord zal luisteren en het zal herhalen voordat je de afbeelding deelt. Dan kun je samen praten over hoe het komt dat iemand zich zo voelt. Bij oudere kinderen kun je het kind vragen om naar een kort verzonden verhaal te luisteren en te raden wat de emotie is voordat je de kaart laat zien.

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Herken en benoem emoties
- Leg de redenering uit (bijv. *ik zie dat je verrast bent, omdat je ogen groot zijn*).

BELANGRIJKSTE STRATEGIE

PRAAT, PRAAT, PRAAT: Beeld om de beurt de emotiekaarten uit zodat je kan voordoen welke taal je nodig hebt om de redenering achter de gedachte uit te leggen. Probeer voor elke emotie één fysieke beschrijvende aanwijzing te bedenken die uniek is voor dat gevoel. Dit zal het vermogen van het kind ontwikkelen om emoties in andere reële situaties te herkennen en zal de woordenschat en zinsbouw uitbreiden. *Ik denk dat je je uitgeput voelt, omdat je schouders naar beneden hangen.*

VERWACHTE UITKOMST

- Maak de link tussen iemands fysieke presentatie en de emotie.

BELANGRIJKE STRATEGIE

GEBRUIK KEUZES: Raden hoe een persoon zich voelt, is een moeilijk maar belangrijke vaardigheid. Als volwassene blijven we ernaar streven om dit vermogen te verbeteren en we kunnen soms nog steeds verkeerde conclusies maken. Leg dit uit door uw keuzes in je redenering luidop te benoemen. *Weet je wat? Ik weet het echt niet zeker... Ik kan zien dat je mond lacht, maar je wenkbrauwen gaan op en neer. Ik weet niet zeker of je gelukkig of een beetje angstig bent.*

Emotie/gevoelens kaarten

1. Gevoelsspel

De activiteiten in dit lesplan moedigen het kind aan om gedachten, gevoelens en emoties van personages te herkennen op kaarten of op beschreven scenario's. Sommige hiervan zijn activiteiten om uit te beelden of gevoelens om te raden, anderen zijn gebaseerd op personages en scenario's uit Harry Potter boeken (Rowling, 1998). Ze zijn geschikt voor kinderen met luister- en taalvaardigheden van niveau 3, maar ze kunnen ook worden aangepast voor jongere kinderen met behulp van scenario's uit andere verhalenboeken en emotiekaarten die passen bij de leeftijd en het taalniveau van het kind (bijv. blij, verdrietig, moe, ziek). Nog meer ideeën van activiteiten om Theory of Mind vaardigheden te ontwikkelen zijn aan bod komen.

Niveau 3 vaardigheden

- Het kind kan goed luisteren en leert aandacht te besteden aan 3 informatie eenheden. Gesproken taal wordt gepresenteerd in een verscheidenheid aan complexe zinnen. Akoestische klemtoontechnieken worden gebruikt om het kind aan te moedigen om aandacht te besteden aan specifieke grammaticale elementen in de zin.
- Het kind maakt (vraag)zinnen van 3-5 woorden, heeft een woordenschat van meer dan 2000 woorden en gebruikt een verscheidenheid aan grammaticale uitingen.

2. Gevoelensspel: uitgebreide versie

Introduceer nu de kaarten met korte scenario's uit Harry Potter (Rowling, 1998). Druk de afbeeldingen van de personages op bladzijde 31 af of maak jouw eigen afbeeldingen. Spelers moeten de emotiekaarten raden die bij elk scenario horen; er kunnen er meer dan één van toepassing zijn. Bespreek hoe de personages zich zouden kunnen voelen.

- A. Harry Potter weet niet de waarheid over zijn ouders of dat hij een tovenaarskind is. Hij is gemaakt om in een klein kamertje onder de trap te wonen. Het gezin waar hij bij woont, de Dursleys, zijn niet aardig voor hem en hun zoon Dudley plaagt hem veel.
- B. Harry Potter krijgt bezoek van een reus van de school van Zweinstein, die hem uitlegt dat hij eigenlijk een tovenaarskind is. Hij vertelt hem dat hij een beroemde tovenaarskind is en dat hij naar een prachtige, magische school zal gaan.
- C. Harry Potter heeft zijn eerste les leren vliegen op een bezemsteel en ontdekt dat hij geweldig is in vliegen.
- D. Het is zomervakantie en Harry is thuis bij de Dursleys. Het is Harry Potters verjaardag, maar de Dursleys zijn het helemaal vergeten en hebben hem niet eens een kaart gegeven. Hij heeft ook geen brieven ontvangen van zijn vrienden Ron en Hermelien van de school van Zweinstein.
- E. Dobby, de huiself, is een personage uit de Harry Potter verhalen. Hij heeft een geheim ontdekt. Hij heeft ontdekt dat iemand zal proberen om Harry kwaad te doen als hij teruggaat naar de school van Zweinstein. Dus besloot Dobby alle brieven en verjaardagskaarten van Harry zijn vrienden te stelen. Hij doet dit zodat Harry denkt dat zijn vrienden hem vergeten zijn en dan wil hij niet meer terug naar de school van Zweinstein.
- F. Harry ontdekt dat hij een uil als huisdier heeft gekregen.

Andere activiteiten

Onzichtbare gedachten achterlaten

Onzichtbare inkt maken en gebruiken

Gebruik de aanwijzingen en volg de instructies om onzichtbare inkt te maken.

Ingrediënten onzichtbare inkt

- Bakpoeder
- Papier
- Water
- Gloeilamp (warmtebron)
- Penseel of wattenstaafje
- Maatbeker
- Paars druivensap (optioneel)

Maak en gebruik de inkt

1. Meng gelijke delen water en bakpoeder.
2. Gebruik een wattenstaafje, tandenstoker of penseel om een bericht op wit papier te schrijven in tekstballonnen. Gebruik een oplossing van bakpoeder als inkt.
3. Laat de inkt drogen.
4. Maak onzichtbare inkt om onzichtbare berichten naar je klasgenoten te schrijven.
5. Raad wat de verborgen gedachten zou kunnen zijn...
6. Wissel van papier met je buurman en onthul de boodschap.
7. Om de verborgen berichten te onthullen, hou je het papier tegen een warmtebron zoals een gloeilamp. Door het bakpoeder wordt de tekst op het papier bruin.
8. Een andere methode om het bericht te lezen is door over het papier te schilderen met paars druivensap. Het bericht verschijnt dan in een andere kleur. Het druivensap reageert met het natrium bicarbonaat in het bakpoeder.

Maak een "Spreuk voor meer vriendschap"

Stel je voor dat je niet jezelf bent, maar een van je vrienden. Wat voor een soort dingen zouden ze in een vriendschapsspreuk stoppen (bijv. vriendelijkheid, plezier, goed luisteren)?

Creëer magische spreuken – denk na over wat andere mensen leuk zouden vinden (bijv. *je moeder of vader vindt misschien een spreuk die je slaapkamer opruimt, de auto schoonmaakt of ervoor zorgt dat ze onzichtbaar zijn leuk.*)

Denk aan anderen:

Een spreuk waar je beste vriend dol op zou zijn?

Een spreuk die je huisdier misschien leuk vindt?

Een spreuk die je leraar leuk zou vinden?

Uittreksel uit de bundel: Het dagboek van een kind; MED-EL

Het dagboek van het kind werd ontworpen om door professionals gebruikt te worden als hulpmiddel voor het volgen van de verwerving van vaardigheden bij kinderen die nodig zijn om te luisteren, gesproken taal te leren en te leren communiceren, wat op zijn beurt het leren vergemakkelijkt. Het kan ook worden gebruikt voor het verstrekken van informatie over het huidige niveau van functioneren en vorderingen te meten, om aandachtspunten te herkennen, om geschikte doelen voor verdere ontwikkeling te selecteren en om hulp te bieden bij het begeleiden van gezinnen. Het omvat acht ontwikkelingsdomeinen, waaronder:

Horen	Horen verwijst naar het vermogen om geluid waar te nemen door middel van het gehoor en naar de ontwikkeling van luistervaardigheden.
Receptieve taal	Receptieve taal verwijst naar het vermogen om informatie te begrijpen die door anderen wordt gecommuniceerd door middel van woorden, zinnen en hun betekenis.
Expressieve taal	Expressieve taal verwijst naar het vermogen om gedachten, wensen en behoeften uit te drukken in woorden en zinnen die syntactisch en grammaticaal juist zijn.
Articulatie	Articulatie verwijst naar het vermogen om geluid voort te brengen en om spraakklanken te produceren.
Spelen	Spelen verwijst naar de plezierige activiteit van kinderen om de wereld te leren kennen en te ervaren.
Cognitie	Cognitie verwijst naar het proces van het ontwikkelen van kennis door ervaring, zintuigen en gedachten.
Pragmatiek	Pragmatiek verwijst naar het sociale gebruik van taal om betekenis over te brengen of te begrijpen tijdens interacties met anderen.
Geletterdheid	Geletterdheid verwijst naar het vermogen om te communiceren met geschreven teksten inclusief het vermogen om te lezen en te schrijven.

Specifieke vaardigheden zijn gebaseerd op ontwikkelingsmijlpalen voor normaalhorende en normaal ontwikkelde kinderen vanaf de geboorte tot 6 jaar (72 maanden). De inhoud van deze richtlijn is gebaseerd op de normale ontwikkeling van een kind in de Nederlandse taal. Voor kinderen die worden blootgesteld aan andere talen dan het Nederlands, moeten ontwikkelingsmijlpalen in de taalontwikkeling worden in kaart gebracht om de vordering in de communicatieve ontwikkeling in kaart te brengen.

Voor kinderen met gehoorverlies die optimale toegang hebben tot de gesproken taal, wordt verwacht dat zij ontwikkelen aan eenzelfde tempo als horende kinderen; dat wilt zeggen, de ene vaardigheid legt de basis waarop de andere kan voortbouwen. De Dagboek van een kind biedt tal van voorbeelden bieden van de stapsgewijze ontwikkeling van dit kind op verschillende vaardigheidsdomeinen.

Er is een interne relatie tussen de verschillende communicatiedomeinen. Bij een normale ontwikkeling wordt verwacht dat de vaardigheden in verschillende ontwikkelingsdomeinen gelijktijdig toenemen en er kan een grote samenhang zijn tussen de vaardigheden in de verschillende domeinen. Waar dit gebeurt, bepaalt het meest prominente kenmerk van de vaardigheid in welk domein het binnen deze brochure wordt ingedeeld. Voor sommige vaardigheden, werd de tekst gemarkeerd in hoofdletters (bijv. THEORY OF MIND). Dit wijst dan op een deelgroep binnen dit domein.

Het Dagboek van het kind is geen gestandaardiseerd beoordelingsinstrument en mag dus niet gebruikt worden om stoornissen of achterstanden te diagnosticeren. Als er zorgpunten worden waargenomen kan doorverwijzing naar gespecialiseerde professionals voor een objectieve beoordeling nodig zijn.

36-42 MAANDEN

VERVOLG VAN VORIGE PAGINA

Drukt voorkeuren uit bij het kiezen van eten, kleding of activiteiten

X	X	X	

Begint te delen

42-48 MAANDEN

Zet aan tot beurtname, maar nogal bezig naar anderen

Routines worden gedeeld met anderen

36-48 MAANDEN

Toont genegenheid voor bekend speelmaatje

X	X		

Gebruikt meer opvullingen om de boodschap van iemand anders te erkennen (bijv. "Uh-huh", "OK", "Ja")

Herkent wanneer de luisteraar het niet heeft begrepen en zal het bericht herhalen

Begrijpt beurtname en delen

Past de communicatie aan bij het praten met jongere kinderen (bijv. gebruikt eenvoudigere taal)

Vraagt toestemming

Begint een duidelijker tijdsbesef te krijgen en wil weten wat er daarna zal gebeuren

Praat over wat anderen denken en weten - THEORY OF MIND

Praat over verder gevorderde emotionele toestanden (bijv. bang, verrast, bezorgd) - THEORY OF MIND

Praat over gedachten en overtuigingen en gebruikt deze om emoties en acties van anderen uit te leggen (THEORY OF MIND)

Erkent dat anderen een gedachte hebben en dat hun gedachte hiervan kan verschillen (bijv. papa is zeer goed geïnformeerd over voetbal) - THEORY OF MIND

BIJLAGE 3

"5 Zintuigen": Activiteit van Lesson Kits 08, Gezichten en Handen; MED-EL

VOORBEREIDING

Print de hulpmiddelen uit op papier. Print voor elke speler een spelersveld. Knip de draaiende cirkel en pijl uit.

Monteer de pijl door de splitpen door de pijl en het midden van de cirkel te duwen. Scheid hierna de poten van de pin en druk deze plat aan de achterkant. Knip de 5 zintuigenkaarten uit in rijen.

BENODIGDHEDEN

- Gezichten en Handen L1 L2 L3 A2
- Gezichten en Handen L1 L2 L3 A2 pijl
- Gezichten en Handen L1 L2 L3 spelersveld
- Schaar en een splitpen

Je gaat de cirkel met de zintuigenkaarten combineren.

1. Draai aan de pijl van de cirkel met de 5 zintuigen.
2. Praat over het zintuig waar de pijl stopt en herken het zintuig.
3. Zoek de rij met afbeeldingen die het beste bij de betekenis passen, kies er één en knip deze vervolgens uit.
4. Leg de afbeelding op het speelveld boven het overeenkomstige zintuig.
5. Laat het kind en hun ouder/verzorger om de beurt draaien en kiezen.
6. Als je een zintuig draait dat je al hebt voltooid op jouw spelersveld, mag je geen kaart kiezen.
7. Wie het eerst het spelersveld vol heeft, wint het spel.

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Begrijpt werkwoorden die geassocieerd zijn met de 5 zintuigen; bijv. zien, horen, ruiken, aanraken, proeven.

BELANGRIJKE STRATEGIEËN

DEZELFDE DENKPLAATS: Het kind zal geïnteresseerd zijn in de pijl en hoe deze werkt. Voeg eenvoudige taal toe die past bij datgene waaraan het kind denkt. *Kijk hoe ik er aan draai. Kijk hoe ik draai. Het gaat rond en stopt dan.*

AUDITIEVE SANDWICH: Zeg het werkwoord dat hoort bij de afbeelding waarop de pijl stopt. Zeg het eerst duidelijk zodat het kind het goed hoort en biedt vervolgens visuele ondersteuning om het begrijpen te vergemakkelijken door de aandacht van het kind te vestigen op een gebaar of door het werkwoord na te bootsen. Herhaal dan het werkwoord door het nog eens alleen in gesproken taal aan te bieden.

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Gebruik werkwoorden: zien, horen, ruiken, aanraken, proeven.

BELANGRIJKE STRATEGIE

AKOESTISCH ACCENTUEREN: Help het kind aanwijzingen te geven aan de ouder/verzorger door het werkwoord te beklemtonen. Doe voor hoe je het werkwoord aan het einde van een korte zin kan benadrukken en moedig de ouder/verzorger aan om te wachten tot het kind heeft gesproken voordat je handelt. *Zeg mama dat ze moet draaien. Kijk waar het is gestopt. Mama moet iets vinden dat we kunnen horen. Zeg mama: zoek iets dat we kunnen horen.*

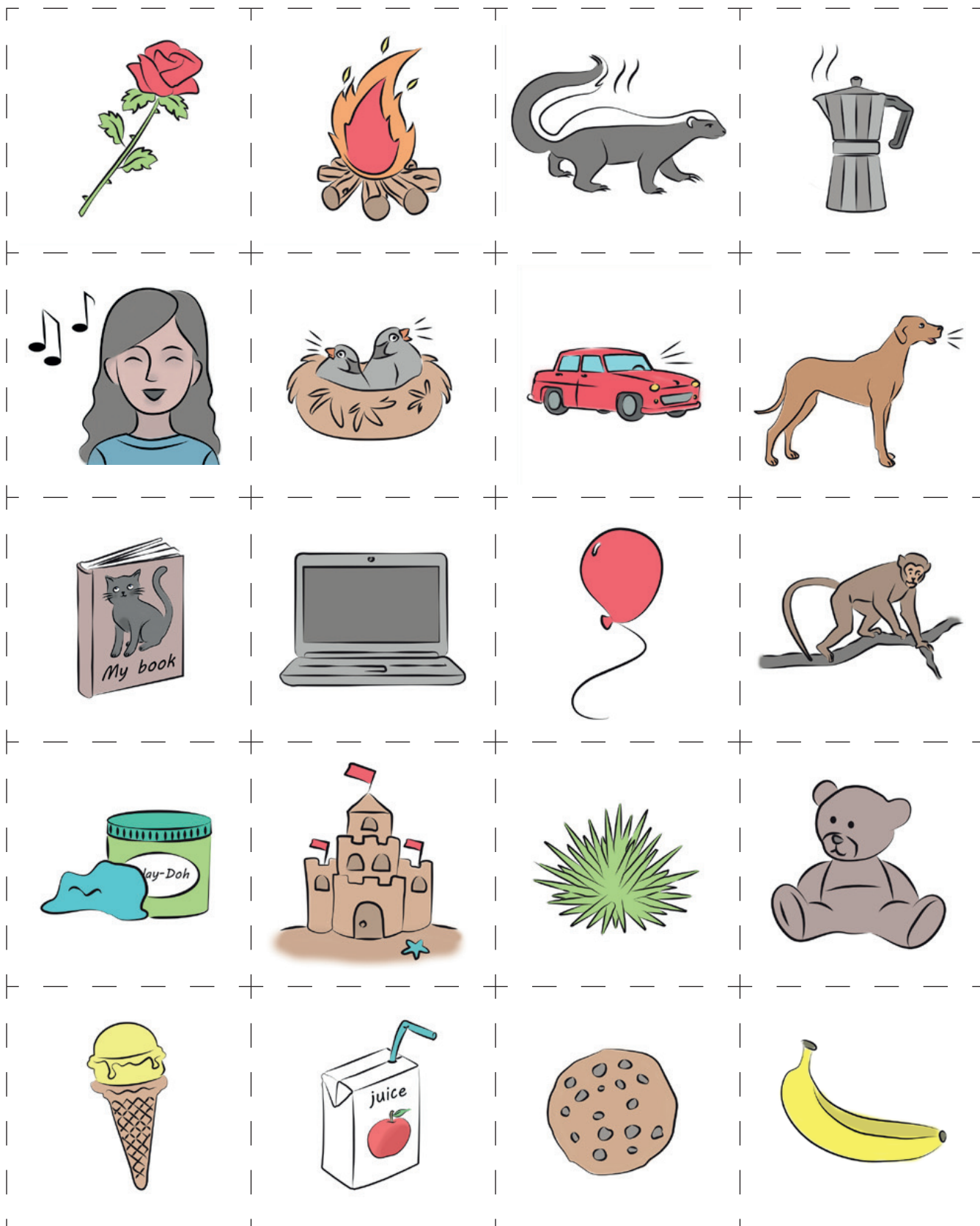
VERWACHTE UITKOMSTEN

- Begrijpt verbanden tussen woorden: 5 zintuigen werkwoorden en objecten.

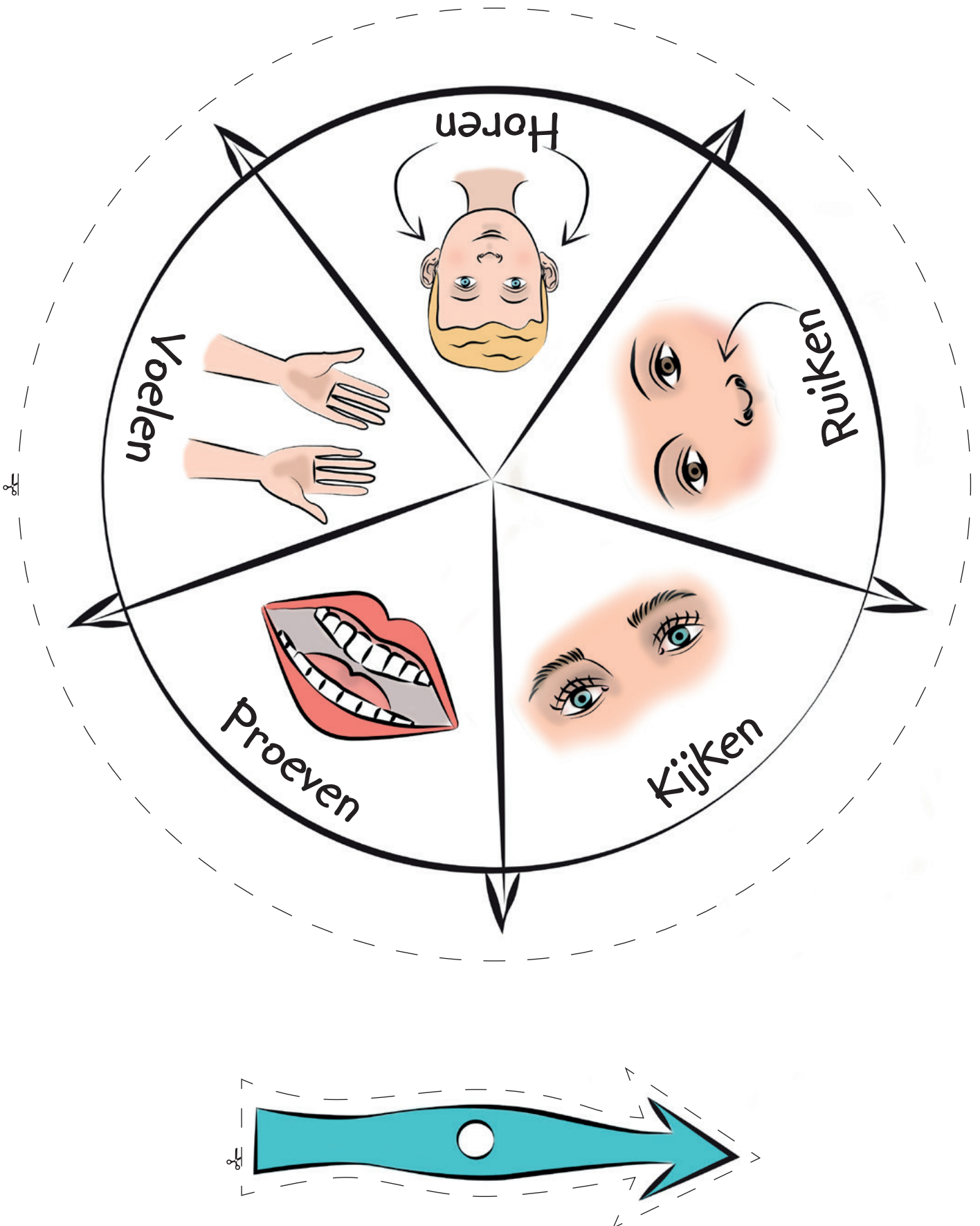
BELANGRIJKE STRATEGIE

PRAAT PRAAT PRAAT: Door het kind te helpen de relaties tussen woorden te begrijpen, wordt het gemakkelijker om woorden in hun geheugen op te slaan. *Ik zal de bloem kiezen. Dat is iets dat we kunnen ruiken. Mmmm. Bloemen ruiken lekker. We gebruiken onze neus om ze te ruiken.*

2. 5 Zintuigen

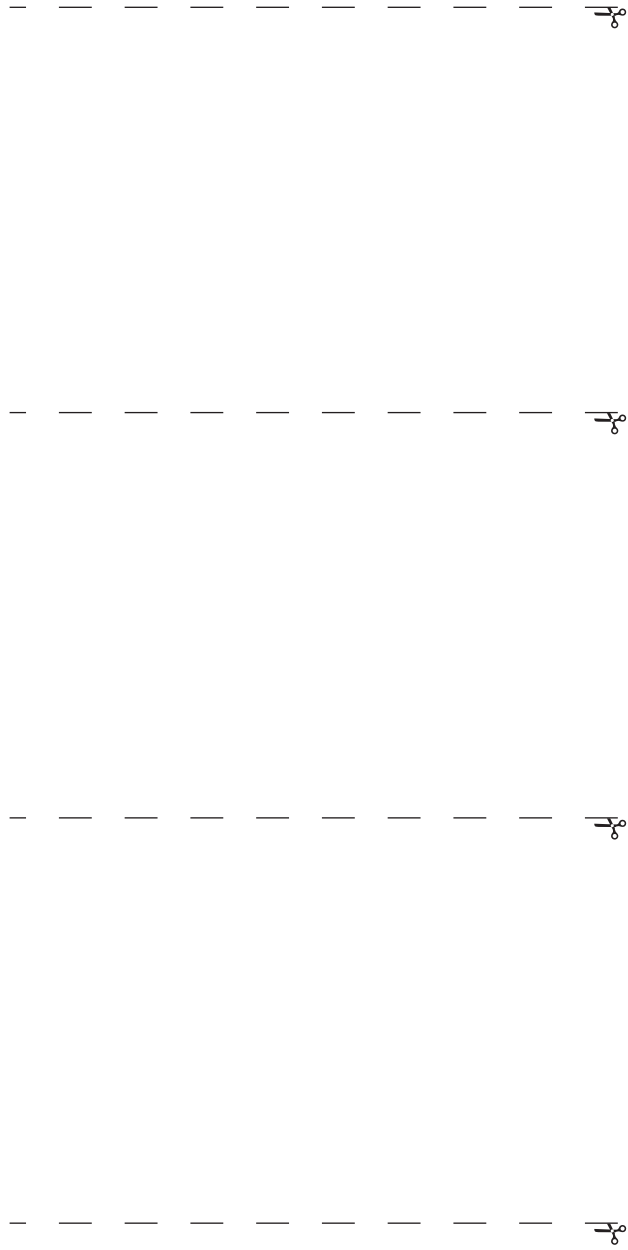

2. 5 Zintuigen

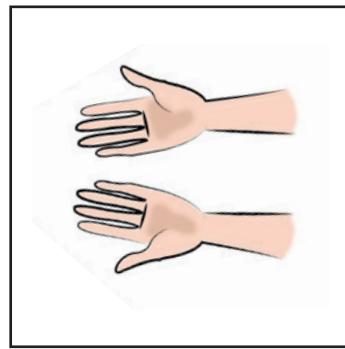
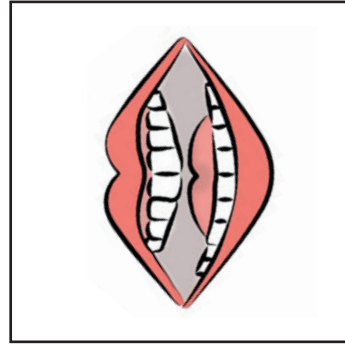
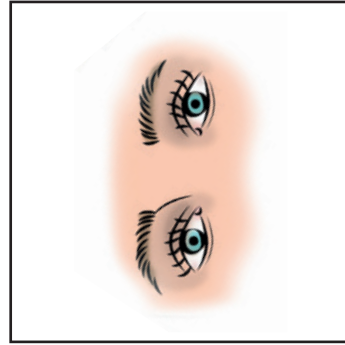
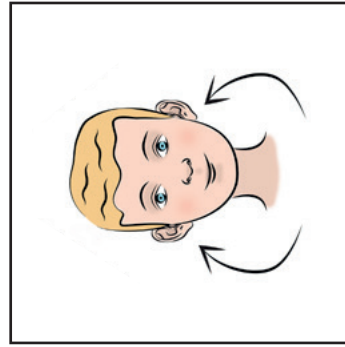

2. 5 Zintuigen

Fold

"Het gevoelensspel": Activiteit van Lesson Kits 08, Gezichten en Handen; MED-EL

VOORBEREIDING

Print het hulpmiddel uit op papier. Verzamel indien nodig dobbelstenen.

Je gaat een eenvoudig bordspel spelen:

1. Elke speler kiest een pion die zij over het speelveld zullen verplaatsen.
2. Alle spelers leggen hun pionnen op het groene vierkant om te starten.
3. Laat zien hoe je de dobbelstenen gooit, tel de stippen en verplaats jouw pion langs zoveel mogelijk plaatsen.
4. Praat over het gezicht waarop je stopt. Hoe de jongen zich voelt en hoe je dat weet.
5. Gooi om de beurt met de dobbelsteen, verplaats je pion en praat over de gezichten en hoe ze zich voelen totdat alle spelers het spel hebben uitgespeeld.

BENODIGDHEDEN

- Gezichten en Handen L2 L3 A3
- Gezichten en Handen L2 L3 A3 dobbelstenen (optioneel)
- Een dobbelsteen en pionnen om over het speelveld te bewegen

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Volg de regels van een eenvoudig spel; bijv.: begin bij het groene vierkant.
- Begrijpt twee informatie-eenheden: gevoel + gedrag; bijv. blij + lachend.

BELANGRIJKE STRATEGIEËN

PRAAT PRAAT PRAAT: Hoe we emoties kunnen herkennen aan gezichtsuitdrukkingen, is een zeer complexe vaardigheid en vereist veel ervaring. Volwassenen kunnen dit zelfs soms verkeerd interpreteren. Help het kind te begrijpen dat dit soms lastig is en leer ze waar ze op moeten letten als ze proberen te achterhalen hoe iemand zich voelt. *Dat weet ik niet zeker. Ik denk dat ze misschien bang is. Kijk, zijn ogen zijn groot en zijn mond is open. Ik denk dat hij misschien geschrokken is.*

AUDITIEVE SANDWICH: Als we woorden leren die gevoelens beschrijven, halen we veel signalen uit lichaamstaal. Help het kind om aandacht te besteden aan de specifieke lichaamstaal-signalen die horen bij het naspelen van een emotie. *Kijk me aan, ik ga doen alsof ik bang ben. Zie mijn schouder omhoog gaan. Denk eraan om de focus weer op luisteren te leggen. Ja, die jongen ziet er bang uit.*

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Gebruikt koppelwerkwoord; is.
- Vormt woordcombinaties om gevoelens uit te leggen.
- Telt tot zes.

BELANGRIJKE STRATEGIEËN

GEBRUIK KEUZES: Als het kind niet in staat is spontaan het gevoelswoord te benoemen kan je een keuze geven. Zeg hierbij als laatste de juiste keuze. *Denk je dat de jongen moe is of denk je dat hij verdrietig is?*

UITBREIDING EN VERLENGING: Gebruik akoestische markering om de aandacht van het kind te vestigen op grammaticale elementen die ontbreken in een 'zin', bijv.: ja, ik denk dat de jongen verdrietig is. Geef het kind vervolgens wat nieuwe informatie om een uitgebreid taalmodel te bieden. *Misschien viel hij om en bezeerde hij zichzelf. Misschien is dat waarom hij verdrietig is.*

VERWACHTE UITKOMSTEN

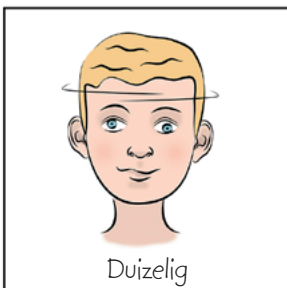
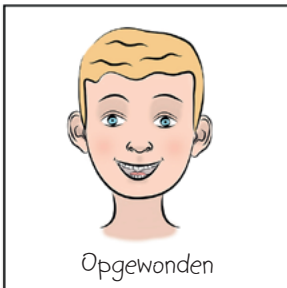
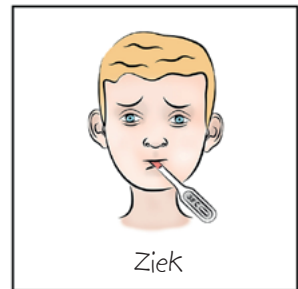
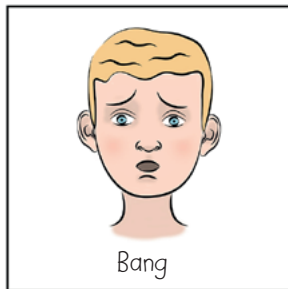
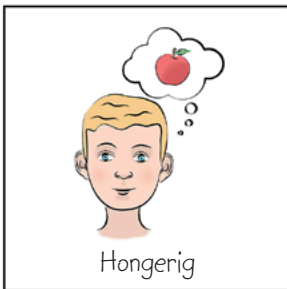
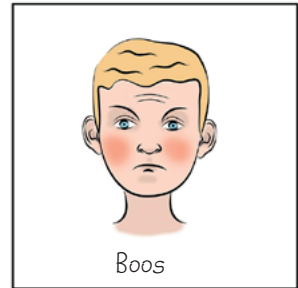
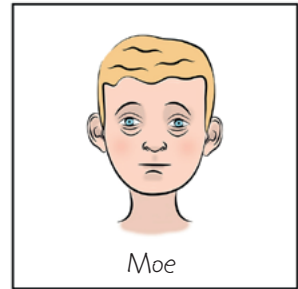
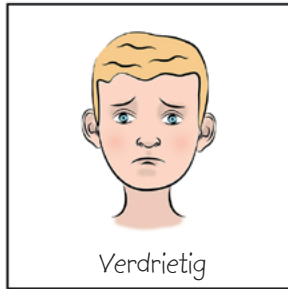
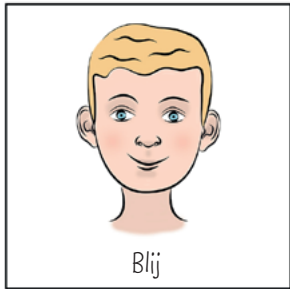
- Herkent gevoelens bij anderen aan de hand van gezichtsuitdrukkingen en begrijpt de aanleiding.

BELANGRIJKE STRATEGIE

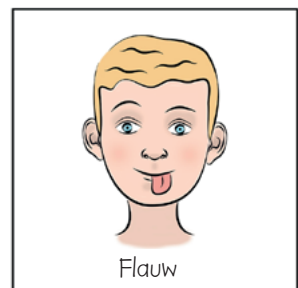
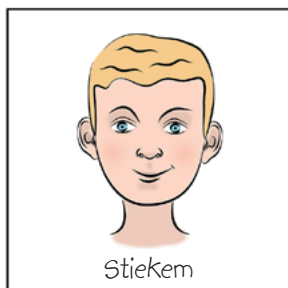
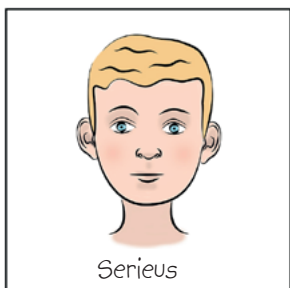
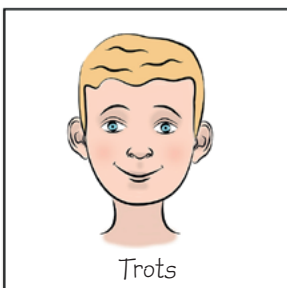
PRAAT PRAAT PRAAT: Help het kind gezichtsuitdrukkingen en lichaamstaal te begrijpen en te interpreteren door meer te vertellen over wat je ziet. *Ja, deze jongen is echt boos. Kijk naar zijn wenkbrauwen. Ik kan dat ook. Kijk. Deze wenkbrauwen laten me er boos uitzien. Kijk naar mama. Ze kan boos kijken. Wauw. Kijk naar haar wenkbrauwen. Mama, wat maakt je boos?*

3. Het Gevoelenspel

Start

Einde

3. Het Gevoelens Spel

Lijm onder

Lijm onder

Lijm onder

Lijm onder

Lijm onder

Lijm onder

Lijm onder

Lijm onder

Lijm onder

MED⁹EL

Thuisrevalidatie

Thuisrevalidatie is een serie revalidatievideo's waarin aan gezinnen eenvoudige activiteiten getoond worden die ze thuis kunnen doen. Van knutselactiviteiten tot bordspellen, thuisrevalidatie biedt gezinnen veel leuke suggesties om de luisterontwikkeling en de gesproken taal van hun kind te stimuleren.

Elke video geeft eenvoudige uitleg van de belangrijkste strategieën of activiteiten van een gespecialiseerde logopediste, waarna kinderen die CI's dragen en hun ouders een demonstratie geven.

Bekijk alle video's op ons blog op [BLOG.MEDEL.COM/TIPS-EN-TRICKS/!](http://BLOG.MEDEL.COM/TIPS-EN-TRICKS/)

Rehab
at Home

hearLIFE

medel.com

Uittreksel uit het verhalenboek: Murat's verjaardagscadeau; MED-EL

Praten over

- Wat Murat aan het doen is - aankleden, zijn overhemd dichtknopen. (Heeft uw kind knopen? Praten over kleur, vorm, nummer -knopen los- en vastmaken).
- Wat Murat aan het denken is. Waarom hij cadeautjes krijgt - het is zijn verjaardag. (zie foto's op titelpagina)
- De verjaardagskaarten. Waarom heeft Murat verjaardagskaarten?
- Wie kan deze gestuurd hebben? Wat is Meddy het konijn aan het doen?
- De kalender. Waarom heeft de 4de dag een ster erop?
- De schooltas. Waar gaat Murat heen? - school.
- Wat zou er op school gaan gebeuren? - een verjaardagsfeestje
- Wat zou er kunnen gebeuren op de volgende pagina? - Murat zit misschien op school.

Activiteiten:

- Maak een verjaardagskaart: werkblad 7. Zoek uit wie er binnenkort jarig is. Maak een verjaardagskaart voor deze vriend of familielid. Denk eraan om de kaart in een envelop te doen, adresseer ze, plak er een postzegel op en ga samen naar het postkantoor. Als dit niet mogelijk is, betrek jouw kind dan bij het opsturen van een digitale kaart.
  - Maak een kalender: werkblad 4, 5 en 6. Je moet namen van de dagen, namen van maanden, datum en activiteiten kaarten maken. Je kunt deze kalender personaliseren door kaarten te maken van de activiteiten waar je kind bij betrokken is. Je kunt ook zelf een foto maken van je kind tijdens de dagelijkse routines en deze foto's gebruiken in plaats van activiteiten kaarten. Door elke dag met je kind te praten terwijl je de kalender aanpast krijgt je kind veel mogelijkheden om taal te leren.
  - Doen alsof spel: focus bij jonge kinderen op het feit dat Murat zich aan het aankleden is en naar school gaat. Laat je kind een shirt aantrekken en neem samen een schooltas. Doe alsof je naar school gaat.
  - Kleur in set B kaart: nummer 1.
  - Spelen: luister, herhaal, wijs naar het juiste object, verander de rollen. Ga naast je kind zitten in plaats van er tegenover. Kies alleen voorwerpen en namen waarmee je kind bekend is (bijv. kalender, schooltas, verjaardagskaart, speelgoed, Murat, konijn Meddy). Leg de kaarten en karakters die je gaat gebruiken voor het kind neer. Zeg de namen van deze items een paar keer. Gebruik vervolgens een kernzin (bijv. "Laat me de kalender zien" of "Waar is de schoolbus?") vraag je kind om te luisteren, te herhalen wat hij/zij hoort en naar het relevante object te wijzen. Dergelijke activiteiten helpen je kind sleutelwoorden in langere zinnen te herkennen. Denk eraan om van rol te wisselen, zodat je kind aan de beurt is om zinnen te kunnen herinneren.
  - Complexer luisteren:
    1. Verzin na het samen lezen van de tekst andere zinnen (bijv. Murat wil een robot; Murat zou graag Lego willen; Murat wil een schoolbus). Zeg een van deze zinnen. Vraag je kind om te herhalen. Moedig je kind aan om net als jou te praten - dezelfde snelheid en hetzelfde ritme. Denk eraan om van rol te wisselen. Als je kind dit makkelijk kan, breidt dan de zinnen uit (bijv. Murat wil een gele schoolbus; Murat wil een grote gele schoolbus; Murat wil graag een grote gele schoolbus voor zijn verjaardag; Murat wil maandag een grote gele schoolbus voor zijn verjaardag).
    2. Luister naar en herhaal de namen van dagen / maanden / data / activiteiten uit de uit de kalender. Bijvoorbeeld:

Vandaag is het _____ (maandag, enz.)

Vandaag is _____ de _____ (maandag de 22e)

Vandaag is _____ (maandag 22 april)

Vandaag is het _____. Ik ga naar _____.

(maandag 22 april/school/zwemmen/thuisblijven etc.)
- Vergeet niet van rol te wisselen om het kind de kans te geven om het gesprek te leiden.

Vandaag is Murat jarig. Hij is zes jaar oud. Hij kleedt zich snel aan. Murat is erg opgewonden omdat hij een feestje gaat houden op school! Hij vraagt zich af welke cadeaus hij gaat krijgen. Hij zou graag een robot of iets van Lego of een speelgoed bus willen. Wat zou je leuk vinden? Kun je de verjaardagskaarten van Murat zien? Konijn Meddy leest er een. Van wie denk je dat de kaart is?

Activiteit "Barrièrespel" uit Lesson Kits 03, Transport; MED-EL

VOORBEREIDING

Druk 2 exemplaren van Transport L3 A2 af op papier en geef er één aan elke speler. Dit is het speelveld. Druk 2 exemplaren van Transport L2 L3 A2 af op papier, knip ze in stukken en geef elke speler een set. Plaats de barrière tussen de spelers zodat ze elkaars speelveld niet kunnen zien.

Je gaat "Gelijke Speelvelden" spelen.

1. Leg het kind uit dat zij en hun ouder/verzorger zonder naar elkaars speelveld te kijken hun raster moeten vullen met afbeeldingen zodat ze overeen komen.
2. Elke speler legt zijn afbeeldingen naast zijn speelveld.
3. De eerste speler kiest een afbeelding en zegt waar de ander deze moet neerleggen (bijv. Zet de trein in het midden van de onderste rij).
4. De andere speler herhaalt de instructie en legt de afbeelding op zijn/haar speelveld.
5. Spelers kiezen om de beurt een afbeelding en geven instructies.
6. Wanneer beide speelvelden vol zijn, verwijder je de barrière en vergelijk je de speelvelden met elkaar.

BENODIGDHEDEN

- Vervoer L2 L3 A2
- Vervoer L3 A2
- Een barrière (een map, een boek of bord om tussen de spelers te plaatsen)
- Schaar

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Volg de aanwijzingen met een zelfstandig naamwoord en een tweedelige instructie; bijv. zet de trein in het midden van de onderste rij.

BELANGRIJKE STRATEGIE

ONTWIKKELING AUDITIEF GEHEUGEN: Om het kind te helpen alle informatie in de instructie bij te houden, pauzeer je aan het einde van elk deel van de instructie en voeg je veranderingen in klemtoon en intonatie toe om de aandacht van het kind op de belangrijkste delen te vestigen. Als het kind een deel van de instructie mist, geef dan een aanwijzing of tip en herhaal de hele instructie. *Het is een dier en het gaat naar de onderste rij. Luister opnieuw; zet de muis eerst in de onderste rij.*

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Geef de aanwijzingen met zelfstandige naamwoorden en een tweedelige instructie; bijv. zet de trein in het midden van de onderste rij.

BELANGRIJKE STRATEGIEËN

AUDITIEVE STIMULUS: Als het kind aan de beurt is om een aanwijzing te geven heb je een grote auditoieve stimulus nodig. **WACHT!** *Laat papa niet zien wat het is. Hij moet luisteren. Vertel hem wat hij moet zoeken en vertel hem dan waar hij het moet neerzetten.*

GEBRUIK KEUZES: Leren hoe je aanwijzingen moet geven met 3 stukjes informatie is lastig omdat er veel te onthouden moet worden en waarschijnlijk enkele nieuwe woorden er in voor komen. Geef het kind de taal ervoor. *Je zou kunnen zeggen, plaats de boot als laatste op de bovenste rij of misschien plaats de boot als eerste op de bovenste rij.*

VERWACHTE UITKOMSTEN

- Het begrijpen van begrippen zoals:
  - eerste/laatste, één minder, op één na, rij/kolom.

BELANGRIJKE STRATEGIE

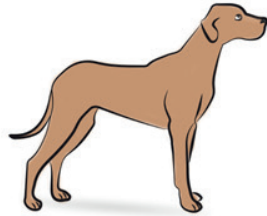
PRAAT PRAAT PRAAT: Maak observaties over het geheel van alle afbeeldingen, om verbanden te ontdekken en om het kind te helpen deze verbanden te begrijpen. *Hé kijk, alle afbeeldingen in de eerste kolom zijn dieren. Op één na zijn alle afbeeldingen voertuigen. Zie je welke foto niet in het rijtje past?*

2. Barrière Spel

Kat

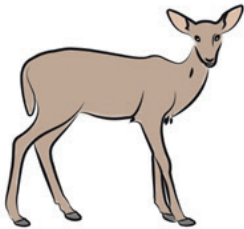
Hond

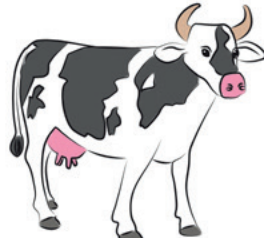
Eekhoorn

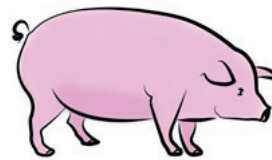
Muis

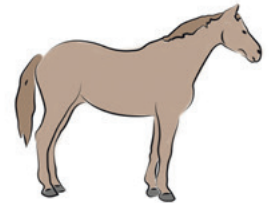
Hert

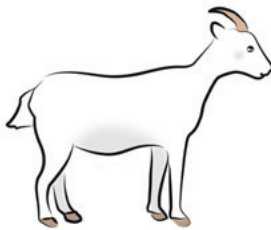
Koe

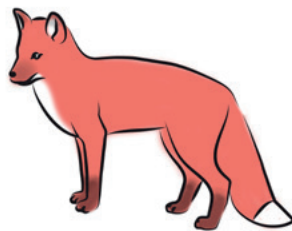
Varken

Paard

Geit

Vos

Auto

Bus

Vliegtuig

Trein

Boot

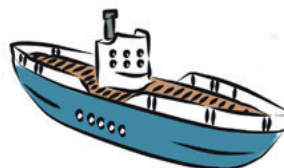
Scooter

Helikopter

Vrachtwagen

Schip

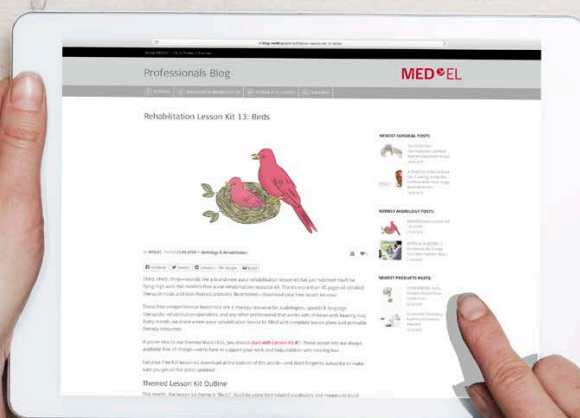
Brandweerauto

2. Barrière Spel

MED^oEL

MED-EL Professionals Blog

Of je nu audioloog, logopedist of revalidatiespecialist bent, op ons MED-EL Professionals Blog vind je tal van nuttige hulpmiddelen.

We plaatsen wekelijks nieuwe artikelen en elke maand delen we een uitgebreide revalidatie Lesson Kit die je gratis kunt downloaden.

- Maandelijks thema Lesson Kits
- Revalidatie Apps
- Laatste updates van MED-EL

Ontvang wekelijks artikelen rechtstreeks in jouw inbox – abonneer je vandaag nog op BLOG.MEDEL.PRO!

hearLIFE

medel.com

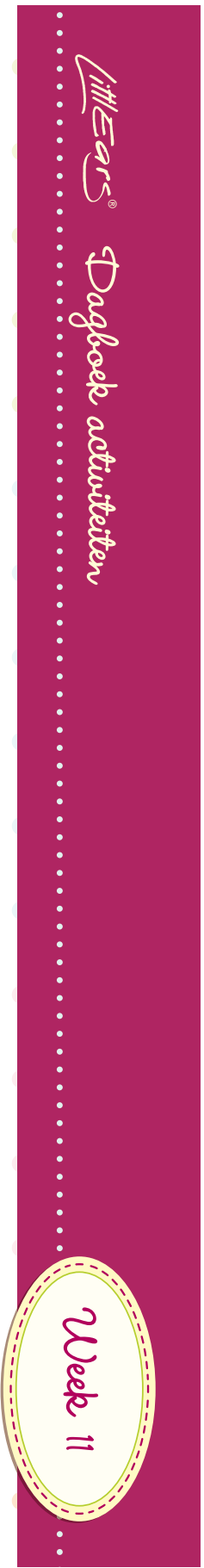
Uittreksel uit het verhalenboek, Murat Gaat Winkelen; MED-EL

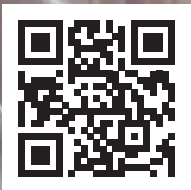
Kun je alle dingen op deze foto vinden die fout of anders zijn?

Uittreksel van LittleEARS® Dagboek activiteiten "De Baby die in bad gaat"; MED-EL

Datum: ____ / ____ / ____	Materialen	Activiteit
<p>Omringkel deelnemers</p> <p>Moeder</p> <p>Vader</p> <p>Broer of zus</p> <p>Andere</p> <p>Hoor leertijd van het kind: _____</p> <p>Opmerkingen: <small>(Problemen met afliesterapparatuur, ziekte, slechte opkomst, gezondheidsproblemen met betrekking tot de zorg van het kind, etc.)</small></p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	<p>Twee Kledingwissels:</p> <p>Plastic folie om over de vloer te leggen om het tapijt te beschermen.</p> <p>Plastic pop met haar</p> <p>Vuile Kleding</p> <p>T-shirt, broek en sokken</p> <p>Schone Kleding</p> <p>Pyjama's</p> <p>Warm water in een plastic kan</p> <p>Kleine beker</p> <p>Plastic kom</p> <p>Zeep</p> <p>Shampoo</p> <p>Handdoek</p> <p>Fles</p>	<p>De baby pop in bad doen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vestig de aandacht van het kind op de pop die gekleed is in vuile kleding. Doe dit door de pop te verstoppen en dan naar voren te laten komen van achter een doos met materialen en zeg: "Klekeboe!" • Moedig het kind aan om de pop te vangen. • Laat het kind de pop vastpakken. • Ruik aan de pop en geef aan dat hij vies is en stinkt. • Laat het kind een plaatje zien van een baby die in bad zit en die aan de zijkant van de doos is geplakt van een baby die in bad zit en vertel hierover. • Laat het kind in de materialen doos kijken. • Praat over het in bad doen van je pop. • Laat het kind materialen meenemen en verkennen (behalve water). • Praat over waar het kind in geïnteresseerd is. • Sommige kinderen plaatsen de waskom over hun hoofd of proberen in de kom te kruipen, enz. • Probeer het kind ertoe aan te zetten verder te gaan door activiteiten voor te doen of op geschikte momenten nieuwe items te introduceren: bijv. introduceer het water, moedig het kind aan om zijn hand of een klein kopje uit te steken om water op te vangen. • Laat het kind de deksel openen en shampoo nemen of laat het kind de kleren wassen. • Help het kind te mouwen op te stropen en de vuile pop zorgvuldig te wassen, moedig ze aan om hun best te doen om het water in de gootsteen of wasruimte te houden.

MED⁹EL

Het MED-EL Blog

Leer meer over de laatste informatie op vlak van CI's en andere hoortechologie, lees verhalen van ervaringsdeskundigen van implantaatgebruikers en leer hoe je met onze revalidatietips en adviezen de luister- en communicatieve vaardigheden kunt stimuleren.

Of je een implantaat hebt, iemand kent die geïmplanteerd is of gewoon meer wilt weten, het MED-EL Blog is er voor u!

Ontvang het laatste nieuws over hoorimplantaten en revalidatieadviezen rechtstreeks in je inbox. Schrijf je vandaag nog in op [BLOG.MEDEL.COM](https://blog.medel.com)

hearLIFE

medel.com

Sociale communicatievaardigheden

De Pragmatiek Checklijst

Naam kind: _____ Datum: _____ Ingevuld door: _____

Ouder: deze sociale communicatieve vaardigheden ontwikkelen zich in de loop van de tijd. Lees het onderstaande gedrag en plaats een X in de daarvoor bestemde kolom die beschrijft hoe je kind woorden/taal gebruikt, geen woorden (gebaren – preverbaal) of nog geen gedrag vertoont.

Pragmatische doelstelling

Niet aanwezig

Gebruikt GEEN woorden
(gebaren – preverbaal)

Gebruikt 1-3 woorden

Gebruikt complexe taal

INSTRUMENTEEL – stelt behoeften (Ik wil...)

1. Maakt beleefde verzoeken				
2. Maakt keuzes				
3. Geeft een beschrijving van een gewenst object				
4. Geeft uitdrukking aan een specifieke persoonlijke behoefte				
5. Verzoeken om hulp REGELGEVING – Geeft opdrachten (Doe wat ik je zeg...)				
6. Geeft aanwijzingen om een spel te spelen				
7. Geeft aanwijzingen om iets te maken				
8. Veranderd de stijl van commando's of verzoeken afhankelijk van met wie het kind spreekt en wat het wil				

PERSOONLIJK – Gevoelens uitdrukken

9. Identificeert gevoelens (Ik ben blij)				
10. Legt gevoelens uit (Ik ben blij omdat ik jarig ben.)				
11. Biedt excuses aan of redenen				
12. Biedt een mening met ondersteuning				
13. Kan klagen				
14. Geeft anderen de schuld				
15. Biedt op verzoek relevante informatie (2 of 3 van het volgende: naam, adres, telefoonnummer, geboortedatum)				

INTERACTIONEEL – Jij en ik...

16. Communiceert op een beleefde manier met anderen				
17. Gebruikt passende sociale regels zoals groeten, afscheid nemen, dankjewel, aandacht krijgen				
18. Volgt de spreker				

19. Herstelt/repareert een onvolledig bericht				
20. Neem initiatief tot een gespreksonderwerp (begint niet zomaar middenin een onderwerp te praten)				
21. Houdt een gesprek gaande (in staat om te laten voortduren)				
22. Beëindigt een gesprek (loopt niet zomaar weg)				
23. Komt op gepaste wijze tussen bij een bestaand gesprek met anderen				
24. Biedt excuses aan of geeft uitleg over zijn gedrag				
25. Vraagt om verduidelijking				
26. Geeft een probleem aan				
27. Bekritiseert anderen				
28. Is het niet eens met anderen				
29. Complimenteert anderen				
30. Maakt beloften				
WIL UITLEG – Vertel me waarom				
31. Stelt vragen voor meer informatie				
32. Stelt vragen om systematisch informatie te verzamelen zoals in "Twenty Questions"				
33. Stelt vragen uit nieuwsgierigheid				
34. Stelt vragen om problemen op te lossen (Wat moet ik doen? Hoe weet ik dat?)				
35. Stelt vragen om voorspellingen te doen (Wat gebeurt er als...?)				
DEELT KENNIS EN VERBEELDINGEN – ik heb je iets te vertellen...				
36. Rollenspellen als/met verschillende karakters				
37. Rollenspellen met rekwisieten (bijv. Banaan als telefoon)				
38. Geeft een beschrijving van een situatie waarin de belangrijkste gebeurtenissen worden beschreven				
39. Vertelt correct een verhaal na dat hen verteld is				
40. Relateert de inhoud van een beeldverhaal met 4-6 afbeeldingen met de juiste gebeurtenissen voor elke afbeelding				
41. Creëert een origineel verhaal met een begin, verschillende logische gebeurtenissen en een einde				
42. Legt de relatie uit tussen twee objecten, handelingen of situaties				
43. Vergelijkt en contrasteert kwaliteiten van twee objecten, handelingen of situaties				
44. Vertelt een leugen				
45. Geeft uitdrukking aan humor/sarcasme				
TOTAAL VOOR ELKE KOLOM				

AUTEUR VAN DE CHECKLIST: Goberis, D. (1999) Pragmatics Checklist (aangepast door Simon, C.S., 1984). Goberis, Beams, Dalpes, Abrisch, Baca, Yoshinaga-Itano (2012). The missing link in language development of deaf and hard of hearing children: Pragmatic Language Development. Semin Speech Lang, 33(04), 297-309 <https://www.thieme-connect.de/ejournals/pdf/10.1055/s-0032-1326916.pdf>

Het format voor deze informatie is ontworpen door Karen L. Anderson, PhD, 2013, Supporting Success for Children with Hearing Loss <https://successforkidswithhearingloss.com>

Referenties

- 1 Akhtar, N., Jipson, J., & Callanan, M. A. (2001). Learning words through overhearing. *Child development*, 72(2), 416-430.
- 2 Alic, M (2009). *Theory of Mind*, retrieved from <http://www.education.com/reference/article/theory-of-mind/>
- 3 Antja, S.D. and Kreimeyer, K.H. (2015). *Social competence of deaf and hard of hearing children*, New York, Oxford University Press, 83-98.
- 4 Archbold, S. (2015). Being a Deaf Student: Changes in Characteristics and Needs. In Knoors, H. & Marschark, M. (Eds.) *Educating Deaf Learners: Creating a Global Evidence Base*. New York, NY: Oxford University Press.
- 5 Astington J.W. & Edward M.J (2010). The Development of Theory of Mind in Early Childhood. *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Institute of Child Study: University of Toronto.
- 6 Astington, J. W., Pelletier, J., & Homer, B. (2002). Theory of Mind and epistemological development: The relation between children's second-order false-belief understanding and their ability to reason about evidence. *New Ideas in Psychology*, 20, 131-144.
- 7 Baron-Cohen, S. (2001). Theory of mind and autism: A review. *International review of research in mental retardation*, 23(23), 169-184.
- 8 Bartsch, K., & Wellman, H. M. (1995). *Children talk about the mind*. Oxford university press.
- 9 Beazley, S. & Chilton, H. (2015). The Voice of the Practitioner: Sharing Fiction Books to Support the Understanding of Theory of Mind in Deaf Children. *Deafness and Education International*, 17 (4), 231-240.
- 10 Caputi, M., Lecce, S., Pagnin, A. & Banerjee, R. (2012). Longitudinal effect of theory of mind on later peer relations: The role of prosocial behaviour. *Developmental Psychology*, 48, 257-270.
- 11 Carlson S. M., Koenig M. A. & Harms M. B. (2013). Theory of Mind. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 4(4), 391-402.
- 12 Chilton, H., Mayer, C., & McCracken, W. (2018). Evidence of Theory of Mind in the Written Language of Deaf Children. *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 24(1), 32-40.
- 13 De Villiers, J. G. & de Villiers, P, A. (2000). Linguistic determinism and understanding false beliefs. In Mitchell, P. and Riggs, K. J. (Eds.) *Children's reasoning and the mind*, (pp.191-228). Hove, U.K.: Psychology Press.
- 14 De Villiers, J.G. (2005). Can Language Acquisition Give Children a Point of View. *Why language matters for theory of mind*, 186.
- 15 Dennis, M., Purvis, K., Barnes, M. A., Wilkinson, M., & Winner, E. (2001). Understanding of literal truth, ironic criticism, and deceptive praise following childhood head injury. *Brain and Language*, 78, 1-16.
- 15 Dyer, J. R., Shatz, M., & Wellman, H. M. (2000). Young children's storybooks as a source of mental state information. *Cognitive Development*, 15, 17-37.
- 17 Frith, C. D. (1999). Interacting minds—A biological basis. *Science*, 286(5445), 1692-1695.
- 18 Frith, C. D., & Singer, T. (2008). The role of social cognition in decision making. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B Biological Science*, 363(1511), 3875-3886.
- 19 Garner, P. W., Carlson Jones, D, Gaddy, G., & Rennie, K. M. (1997). Low-income mothers' conversations about emotions and their children's emotional competence. *Social Development*, 6, 37-52.
- 20 Goberis, D., Beams, D., Dalpes, M., Abrisch, A., Baca, R. & Yoshinaga-Itano, C. (2012). The missing link in language development of deaf and hard of hearing children: pragmatic language development. *Seminars in speech and language*, 33(4), 297-309.
- 21 Ketelaar, L., Rieffe, C., Wiefferink, C.H. & Frijns, J.H. (2012). Does hearing lead to understanding? Theory of mind in toddlers and preschoolers with cochlear implants. *Journal of Pediatric Psychology*, 37(9), 1041-1050.
- 22 Kim Y.-S. (2015) Language and cognitive predictors of text comprehension: evidence from multivariate analysis. *Child Development*, 86(1), 128-144.

- 23 Knoors, H. & Marschark, M. (2014). *Teaching deaf learners: Psychological and developmental foundations*. Oxford University Press.
- 24 Kosaner, J. (2006). *Murat's Birthday Present*, MED-EL.
- 25 Kosaner, J. (2005). *Murat goes shopping*, MED-EL.
- 26 Kosaner, J. (2011). *LittIEARS Diary Activities*, MED-EL.
- 27 Kristen, S., Chiarella, S., Sodian, B., Aureli, T., Genco, M., & Poulin-Dubois, D. (2014). Crosslinguistic developmental consistency in the composition of toddlers' internal state vocabulary: Evidence from four languages. *Child Development Research*, 2014.
- 28 Leigh, J., Dettman, S., Dowell, R. & Briggs, R. (2013). Communication development in children who receive a cochlear implant by 12 months of age. *Otology and Neurotology*, 34(3), 443-450.
- 29 Lesson Kit 08 (2017), *Faces and Hands*. MED-EL.
- 30 Lesson Kit 03 (2017). *Transport*. MED-EL.
- 31 Mar, R. A., Oatley, K., & Peterson, J. B. (2009). Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes. *Communications*, 34(4), 407-428.
- 32 Meristo, M. & Morgan, G. (2011). How access to language affects theory of mind in deaf children, *Unknown Journal*.
- 33 Moeller, M. P. (2007). Current state of knowledge: psychosocial development in children with hearing impairment. *Ear and hearing*, 28(6), 729-739.
- 34 Moeller, M.P. & Schick, B. (2006). Relations between maternal input and theory of mind understanding in deaf children. *Child development*, 77(3), 751-766.
- 35 Morgan, G. (2015). Social-cognition for learning as a deaf student. Educating deaf learners: *Creating a global evidence base*, 261-282.
- 36 Moses L. J. & Tahiroglu D. (2010). Clarifying the relation between executive function and children's theories of mind. In *Self and Social Regulation: Exploring the Relations Between Social Interaction, Social Understanding, and the Development of Executive Functions*. New York, NY: Oxford University Press, 218-233.
- 37 Pelletier, J. & Astington, J. W. (2004). Action, consciousness and theory of mind: Children's ability to coordinate story characters' actions and thoughts. *Early Education and Development*, 15, 5-22.
- 38 Peterson, C.C. (2004). Theory of mind development in oral deaf children with cochlear implants or conventional hearing aids. *Journal of child psychology and psychiatry*, 45(6), 1096-1106.
- 39 Mar, R. A., Oatley, K., Hirsh, J., Dela Paz, J., & Peterson, J. B. (2006). Bookworms versus nerds: Exposure to fiction versus non-fiction, divergent associations with social ability, and the simulation of fictional social worlds. *Journal of Research in Personality*, 40(5), 694-712.
- 40 Peterson, C. C. & Siegal, M. (2000). Insights into theory of mind from deafness and autism. *Mind & Language*, 15, 123-145.
- 41 Peterson, C.C. and Siegal, M. (2002). Mind reading and moral awareness in popular and rejected preschoolers, *Psychological Science*, 10, 126-129.
- 42 Peterson, C., Slaughter, V., Moore, C., & Wellman, H. M. (2016). Peer social skills and theory of mind in children with autism, deafness, or typical development. *Developmental Psychology*, 52(1), 694-712
- 43 Peterson, C. C., & Slaughter, V. P. (2006). Telling the story of theory of mind: deaf and hearing children's narratives and mental state understanding. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(1), 151-179.
- 44 Premack, D., & Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and brain sciences*, 1(4), 515-526.
- 45 Rowling, J. K., author. (1998). *Harry Potter and the sorcerer's stone*. New York : Arthur A. Levine Books.
- 46 Ruffman T., Perner J., Parkin L. (1999). How parenting style affects false belief understanding. *Social Development*, 8(3), 395-411.
- 47 Ruffman, T., Slade, L., & Crowe, E. (2002). The relation between children's and mothers' mental state language and theory-of-mind understanding. *Child Development*, 73(3), 734-751.

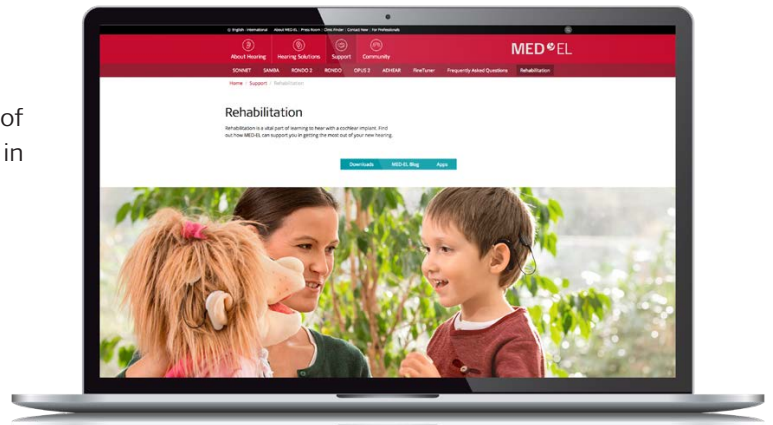
- 48 Russ, S.W. (2004). *Play in child development and psychotherapy*. Mahwah, NJ: Earlbaum.
- 49 Russ, S. & Fiorelli, J. (2010). Developmental Approaches to Creativity. In J. Kaufman & R. Sternberg (Eds.) *The Cambridge Handbook of Creativity*, 233-249, New York: Cambridge University Press.
- 50 Russell, P.A., Hosie, J.A., Gray, C.D., Scott, C., Hunter, N., Banks, J.S. & Macaulay, M.C. (1998). The development of theory of mind in deaf children. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 39(6), 903-910.
- 51 Saxe, R., & Powell, L. J. (2006). It's the thought that counts: Specific brain regions for one component of Theory of Mind. *Psychological Science*, 17, 692-699.
- 52 Saxe, R., Whitfield-Gabrieli, S., Scholz, J., & Pelphrey, K. A. (2009). Brain regions for perceiving and reasoning about other people in school-aged children. *Child Development*, 80, 1197-1209.
- 53 Singer, D.G. & Singer, J.L. (2005). *Imagination and play in the electronic age*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 54 Slaughter, V., Imuta, K., Peterson, C.C. & Henry, J.D. (2015). Meta-analysis of theory of mind and peer popularity in the preschool and early school years, *Child development*, 86(4), 1159-1174.
- 55 Shakoor, S., Jaffee, S.R., Bowes, L., Ouellet-Morin, I., Andreou, P., Happé, F., Moffitt, T.E. & Arseneault, L. (2012). A prospective longitudinal study of children's theory of mind and adolescent involvement in bullying. *Journal of child psychology and psychiatry*, 53(3), 254-261.
- 56 Schick, B., De Villiers, P., De Villiers, J. and Hoffmeister, R. (2007). Language and theory of mind: A study of deaf children, *Child development*, 78(2), 376-396.
- 57 Stanzione, C., & Schick, B. (2014). Environmental language factors in theory of mind development: Evidence from children who are deaf/hard-of-hearing or who have specific language impairment. *Topics in Language Disorders*, 34(4), 296-312.
- 58 Symons, D. K., Peterson, C. C., Slaughter, V., Roche, J., & Doyle, E. (2005). Theory of mind and mental state discourse during book reading and story-telling tasks. *British Journal of Developmental Psychology*, 23(1), 81-102.
- 59 Taumoepeau, M., & Ruffman, T. (2006). Mother and infant talk about mental states relates to desire language and emotion understanding. *Child Development*, 77, 465-481.
- 60 Therres, M., Steyns, I. (2018). *A Child's Journey*, MED-EL.
- 61 Tine, M., & Lucariello, J. (2012). Unique theory of mind differentiation in children with autism and Asperger syndrome. *Autism research and treatment*, 2012.
- 62 Wellman, H.M. (2014), *Making minds: How theory of mind develops*. Oxford University Press.
- 63 Westby, C. (2004). A language perspective on executive functioning, metacognition, and self-regulation in reading. *Handbook of language and literacy: Development and disorders*, 398-427.
- 64 Westby, C., & Robinson, L. (2014). A developmental perspective for promoting Theory of Mind. *Topics in Language Disorders*, 34, 362-382.

Handige hulpmiddelen

MED-EL biedt een breed scala aan online en papieren hulpmiddelen om je luister- en gesproken taalontwikkeling te ondersteunen. Deze omvatten informatieboekjes en apps voor je mobiele telefoon of tablet, met praktisch oefenmateriaal om het gehoor in alledaagse situaties te oefenen.

Ga voor meer informatie naar onze website op

www.medel.com

Tiffany L. Hutchins & Patricia A. Prelock (2016) van de Universiteit van Vancouver hebben een Theory of Mind atlas ontwikkeld, gebaseerd op het Theory of Mind screeningmateriaal dat ToM opsplitst in een reeks afzonderlijke items in afzonderlijke subschalen. Deze subschalen omvatten een vroege, basis- en avanceerde subschaal. www.theoryofmindinventory.com/

www.socialthinking.com biedt onderzoeks- en oefenmaterialen die gericht zijn op het helpen van personen met sociale vaardigheidsproblemen. Michelle Garcia Winner is de oprichter en CEO van Social Thinking®

Opmerkingen

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

MED-EL Offices Worldwide

AMERICAS

Argentïe

medel@medel.com.ar

Canada

officecanada@medel.com

Colombia

office-colombia@medel.com

Mexico

office-mexico@medel.com

Amerika

implants@medelus.com

ASIA PACIFIC

Australïe

office@medel.com.au

China

office@medel.net.cn

Hong Kong

office@hk.medel.com

India

implants@medel.in

Indonesië

office@id.medel.com

Japan

office-japan@medel.com

Maleisië

office@my.medel.com

Filipijnen

office@ph.medel.com

Singapore

office@sg.medel.com

Zuid-Korea

office@kr.medel.com

Thailand

office@th.medel.com

Vietnam

office@vn.medel.com

EMEA

Oostenrijk

office@at.medel.com

België

office@be.medel.com

Finland

office@fi.medel.com

Frankrijk

office@fr.medel.com

Duitsland

office@medel.de

Italië

ufficio.italia@medel.com

Portugal

office@pt.medel.com

Spanje

office@es.medel.com

Zuid-Afrika

customerserviceZA@medel.com

Verenigde Arabische

Emiraten

office@ae.medel.com

Engeland

customerservices@medel.co.uk

MED-EL Medical Electronics

Fürstenweg 77a | 6020 Innsbruck, Austria | office@medel.com

medel.com

